

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FILOZOFICKÁ FAKULTA

**ETICKÉ ASPEKTY NEDÔSTOJNÉHO
SPRÁVANIA SA K DEŤOM**

DIPLOMOVÁ PRÁCA

Študijný program:	Etická expertíza a etické poradenstvo
Pracovisko (katedra/ústav):	Katedra všeobecnej a aplikovanej etiky
Vedúci diplomovej práce:	doc. PaedDr. Igor Lomnický, PhD.

Nitra 2011

Bc. Simona Fabová

Pod'akovanie

Ďakujem vedúcemu diplomovej práce doc. PaedDr. Igorovi Lomnickému, PhD. za odbornú pomoc pri vedení práce, ďalej sa chcem poďakovať Mgr. Emílií Jančovičovej za vedenie, spoluprácu, pomoc a pochopenie v riešeniach sprevádzaných tvorbou mojej práce.

Abstrakt

FABOVÁ, Simona: Etické aspekty nedôstojného správania sa k deťom.

[Diplomová práca] Fabová Simona: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, Katedra všeobecnej a aplikovanej etiky. Školiteľ: doc. PaedDr. Igor Lomnický, PhD. Stupeň: magister. Nitra: FF UKF, 2011, 57 s.

Diplomová práca má teoretický charakter je obsiahnutá v štyroch kapitolách, ktoré sú členené na ďalšie podkapitoly. Prvá kapitola sa venuje etickým hodnotám v živote človeka, poukazujeme v nej na ľudskú dôstojnosť a práva dieťaťa. V druhej kapitole je charakterizovaná rodina ako prirodzené prostredie pre dieťa a premeny súčasnej rodiny. Násilie páchané na deťoch, jeho základné a zvláštne formy s príčinami a následkami aj v dospelosti sú rozpracované v najrozsiahlejšej tretej kapitole so štyrmi podkapitolami. Štvrtá kapitola sa zaoberá prevenciou a výchovou dieťaťa v rodine. V závere práce sme zhrnuli poznatky, ktoré sme nadobudli v zariadení sociálnych služieb, ale i pri samo štúdiu odbornej literatúry. Hlavnými zdrojmi našej diplomovej práce bola odborná literatúra s odboru etiky, psychológie, sociológie a práva.

V práci poukážeme na dôsledky nevhodného správania sa k deťom a možností preventívneho riešenia.

Kľúčové slová : Dieťa. Týranie. Zneužívanie. Zanedbávanie. Rodina. Prevencia.

Abstrakt

Fabová, Simona: Ethical Aspects of degrading behavior towards children. [Thesis] Fabová Simona: Constantine the Philosopher University in Nitra, Faculty of Arts, Department of Ethics. Supervisor: doc. PaedDr. Igor Lomnický, PhD. Degree: Master. Nitra: FF UKF, 2011, 57 s.

The thesis is theoretical in nature is contained in four chapters, which are further divided into subsections. The first chapter deals with ethical values in human life, we show it to human dignity and rights of the child. The second chapter is characterized by the family as a natural environment for the child and the transformation of modern family. Violence against children, its primary and special forms of the causes and consequences in adulthood are elaborated in the largest third section with four sub-sections. The fourth chapter deals with prevention and education of the child in the family. In conclusion, we summarize the knowledge we have gained in social services, but also the study of literature itself. The main sources of our thesis was a literature department of ethics, psychology, sociology and law. The paper will point out the consequences of inappropriate behavior with child and possible preventive solutions.

Key words: Child. Abuse. Abuse. Neglect. Family. Prevention.

Obsah

Úvod	8
1 Etika v živote človeka	10
1.1 Ľudská dôstojnosť v hodnotovom rebríčku	10
1.2 Právne aspekty postavenia dieťaťa v spoločnosti	13
2 Rodina ako prirodzené prostredie dieťaťa	18
2.1 Súčasná rodina a jej premeny	21
3 Dieťa obeťou násilia	25
3.1 Syndróm týraného, zneužívaného a zanedbávaného dieťaťa	25
3.2. Formy násilia	26
3.2.1 Telesné týranie	27
3.2.2 Sexuálne zneužívanie	29
3.2.3 Psychické týranie	33
3.2.4 Zanedbávanie dieťaťa	35
3.3 Zvláštne formy týrania	37
3.3.1 Systémové týranie	37
3.3.2 Organizované zneužívanie	38
3.3.3 Rituálne zneužívanie	39
3.3.4 Sexuálny turizmus	39
3.3.5 Múchhausenov syndróm (by proxy)	40
3.3.6 Šikanovanie	40
3.4 Dôsledky nevhodného správania sa k deťom	41
3.4.1 Život dieťaťa s CAN v dospelosti	42
4 Prevencia syndrómu CAN	44
4.1 Primárna prevencia	46
4.2 Sekundárna prevencia	48
4.3 Terciárna prevencia	49
4.4 Tajomstvo šťastného úsmevu	50

Záver	53
Zoznam použitej literatúry	55

Úvod

Dôvodom výberu diplomovej práce, ktorá má teoretický charakter je stále aktuálny problém týraného, zneužívaného a zanedbávaného dieťaťa. Aktuálnosť problému v demokratickej spoločnosti, v ktorej žijeme, nie je potrebné zvlášť zdôrazňovať. Na Slovensku štatistika, ktorá by zdokumentovala skutočný počet týraných detí neexistuje.

Domáce násilie predstavuje jeden z najnebezpečnejších násilných foriem, ktoré proti detskému populáciu postihuje. Aj napriek úsiliu vylúčiť, prípadne obmedziť násilie na deťoch, je táto snaha stále neúspešná. Množstvo oficiálnych prípadov je len špičkou ľadovca. Diplomová práca je spracovaná v štyroch kapitolách.

V prvej kapitole je spracovaná otázka životne dôležitej ochrany ľudských práv, ktoré vychádzajú z uznania rovnakej hodnoty a dôstojnosti každej ľudskej bytosti. Od vlády, spoločnosti a každej inej osoby sa očakáva nielen uznanie ľudských práv, ale aj ich rešpektovanie. Z Koncepcie ľudských práv nevyplývajú rozdielnosti ich chápania na báze mentálneho zdravia, rasy, farby pleti, jazyka, náboženstva, politického názoru, národného alebo sociálneho pôvodu, ale vzťahujú sa na všetkých, vrátane detí. Každé detstvo je špecifické a každé dieťa je jedinečné. Od chvíle svojho zrodu je neopakovateľnou osobnosťou, ktoré sa modeluje skúsenosťami a tým, ako sa k dieťaťu správa okolie.

Dňa 20. novembra 1989 Valné zhromaždenie Organizácie spojených národov prijalo Dohovor o právach dieťaťa, ktorý vstúpil do platnosti 6. 2. 1991 v zákone č. 104/1991 Z. z. V januári 1993 sa signatárskym štátom Dohovoru o právach dieťaťa stala aj Slovenská republika. Aj v ňom bolo jednoznačne vyhlásené, že dieťa má nárok na osobitnú starostlivosť a pomoc.

Druhá kapitola sa zaoberá charakteristikou rodiny, jej funkciami, a jej výchovným vplyvom na optimálny rozvoj a vývin dieťaťa. Dnešná spoločnosť, ktorá sa vyznačuje anonymitou, závislosťou na médiách, rýchlym tempom a bohužiaľ aj krízou rodiny ako základného stavebného prvku spoločnosti ovplyvňuje aj zmeny, ktoré sa premietajú do súčasnej rodiny.

Najrozsiahlejšia tretia kapitola vymedzuje základné prvky nevyhnutné pre ďalšiu diskusiu. Objasňujeme v nej príčiny, ktoré vychádzajú so samotnej podstaty človeka i prostredia, ktoré ho obklopujú. Taktiež tu charakterizujeme syndróm CAN u dieťaťa,

jednotlivé a zvláštne formy násilia, zneužívania a zanedbávania. V tejto kapitole je spracovaná aj kazuistika obetí násilia s dôsledkami na ich život v dospelosti.

Násilie je problém, ktorý má biologické, psychické, sociálne a environmentálne príčiny. Rizikové faktory vzniku násilia páchaného na deťoch poukazujú na dôležitosť preventívnych opatrení, ktorými sa zaoberá štvrtá kapitola. V spoločnosti, v ktorej sa násilie vyskytuje je otázka prevencie obzvlášť dôležitá. Prevencia na všetkých úrovniach ale vyžaduje interdisciplinárnu spoluprácu odborníkov vrátane legislatívy. Vyjadrené v zdravotníckej terminológii, omnoho menej finančne nákladná a účinnejšia je prevencia ako riešenie problému. Dôležitá je informovanosť širokej verejnosti, lebo najúčinnejšia je tá prevencia, ktorá je uplatňovaná v praxi. Násilie na deťoch je sociálny problém, ktorý má nepriaznivý dopad na fyzický, psychický vývoj a rozvoj osobnosti. Súčasťou tejto kapitoly je aj všeobecný návod na starostlivosť a výchovu dieťaťa, ktorý vyčarí úsmev na tvárach detí.

Cieľom diplomovej práce je prehĺbenie vedomostí o stále aktuálnej problematike týraných, zneužívaných a zanedbávaných detí. Poukázať na krátkodobé a dlhodobé dôsledky násilia u obetí, vrátane konkrétnych prípadov, na dôležitosť a možnosti preventívnych opatrení pri riešení problému.

V metodike práce sme použili metódu komparácie pojmov, štúdium odbornej literatúry a právnych dokumentov, kazuistiku (prípadovú metódu), syntézu a analýzu.

Problém týrania, zneužívania a zanedbávania sa nedotýka iba jednej skupiny obyvateľstva, ale nás všetkých. Aby sme pred problémom nezatvárali oči, neboli ľahostajní, lebo následky násilia môžu negatívne ovplyvniť život obeť.

1 Etika v živote človeka

Etika je spojenie najvšeobecnejšieho s najsúkromnejším, je filozofiou ľudskosti, filozofiou života. Je to vedná disciplína, ktorá sa zaoberá morálkou, mravnou stránkou života človeka, jeho vonkajšieho prejavu, jednania a vzťahu k ľuďom. Navyše sa usiluje viesť človeka k dobru, skúma ľudské správanie z hľadiska jeho morálnej hodnoty a usiluje nájsť meradlo, ktoré by umožnilo človeku rozhodnúť, čo je dobro, čo je zlo, čestnosť, nečestnosť (Mráz, 2004).

Termín etika je odvodený od slova „ethos“, čo v starej gréčtine označovalo obyčaj, mrav, charakter, či spôsob myslenia. Od svojho vzniku sa pokladala za praktickú filozofiu a jej úsilia smerujú k orientácii a regulácii praktického života človeka. Od najstarších čias existencie filozofie bol problém človeka predmetom filozofických úvah. Človek často vo svojom konaní podlieha tomu, čo je a nie tomu, čo má byť. Môže to byť spôsobené neznalosťou, nedostatočným poznaním, nedostatkom osobných síl a odvahy vzoprieť sa. Podstatne horšie je, ak sa zlo koná vedome a cieľavedome. Poslaním etiky v spoločnosti je hľadať cesty k integrácii človeka do spoločnosti v mene všeludských hodnôt, v mene zachovania a rozvinutia človeka, všetkých jeho ľudských potencialít (Vajda, 2004).

1.1 Ľudská dôstojnosť v hodnotovom rebríčku

Česť a dôstojnosť sú kategórie, ktoré majú v systéme etiky dôležité miesto. Fixujú vzťah ľudského individua i jeho ľudského prostredia k človeku ako najvyššej hodnote. Život ľudí je spätý so vzájomným plnením rôznych záväzkov a teda i so vzájomnými očakávaniami a vzájomným uznaním pri ich plnení (Vajda, 2004).

Dôstojnosť človeka vyjadruje nie len jeho hodnotu, ale taktiež jeho slobodu, rovnoprávnosť, autonómnosť. V dôstojnosti vyslovujeme bytostnú pravdu o človeku ako jedinečnej a neopakovateľnej osobe. Zdôvodnenie tejto pravdy nachádzame vo filozofii, teológii, v histórii a dejinách, tradíciách a náboženstvách. Terminológia ako ľudský život, ľudské práva sú východiskom pre komunikáciu medzi ľuďmi v spoločnosti. Dôstojnosť je odvodený termín od slobodnej bytosti a poukazuje na kompetencie človeka ako osoby. V tomto pojme sú vyjadrené nielen predstavy o statuse a hodnote jednotlivého človeka ako

slobodnej, rovnoprávnej a autonómnej bytosti, ale aj o človeku ako jedinečnej a neopakovateľnej osobe. (Mihaliková, 2005). Z atribútu statusovej dôstojnosti každej ľudskej bytosti sa odvodzujú neodňateľné práva, ktoré vyjadrujú náš vzťah voči druhému človeku a formujú naše správanie voči nemu (Mráz, 2004).

Podľa Vajdu (2004) dôstojnosť človeka je pojem spojený skôr s človekom – ľudskou bytosťou, s bytostnými viac ako charakterovými kvalitami človeka, s jeho kvalitou ako morálnej bytosti. Reflektuje sa v nej osobnosť ako celostná hodnota. Pri dôstojnosti ide o reflexiu napĺňania ľudskej bytosti v človeku, o jeho morálnosť. Každý jedinec pretenduje predovšetkým na uznanie jeho ľudskej dôstojnosti, ktorá plynie zo všeobecnej rodovej podstaty človeka. Spoločenstvo preferuje určité črty osobnosti a tie sa stávajú základom osobnej cti a dôstojnosti v danej dobe. Cit dôstojnosti teda podnecuje ľudí po snahe naplniť ho a to vedie k uvedomeniu si spoločenskej povinnosti, poznaniu svojej úlohy v spoločenskom procese. Pojem ľudskej dôstojnosti sa stal súčasťou európskych, medzinárodných dokumentov a mnohých ústavných zákonov jednotlivých štátov. V poslednej dobe sa koncepcia ľudskej dôstojnosti spája ako v etickej tak aj legislatívnej oblasti s bioetickou problematikou.

Ľudská dôstojnosť nevyplýva z rozhodnutia nejakej autority alebo zákona a nedá sa akýmkoľvek pozitívnym zákonom spochybniť alebo zrušiť, pretože vyplýva priamo z faktu byť človekom, byť osobou. Uznanie iných ľudí je základom prirodzeného mravného zákona. Ľudskú dôstojnosť a z nej vyplývajúce ľudské práva nestačí totiž iba vyhlásiť, ale musia sa stať súčasťou zmýšľania jednotlivcov a obsahom étosu daného spoločenstva. Rešpektovanie ľudskej dôstojnosti má všeobecnú platnosť. Uznanie, spochybnenie alebo odmietnutie ľudskej dôstojnosti má nepochybne veľmi vážne osobné, sociálne i politické dôsledky (Mráz, 2004). Dôstojnosť človeka má blízky vzťah k rovnosti, spravodlivosti a čestnosti. Je závislá na sebazpoznaní, vlastnom hodnotovom rebríčku, kde nesmú chýbať termíny ako spravodlivosť, zodpovednosť, humánnosť a mnoho ďalších termínov, ktoré musia byť v človeku obsiahnuté (Mihaliková, 2005).

Dominantou každého ľudského života sú hodnoty. Tvoria určitý systém a celok. Učíme sa im celý život. Hodnotou meriame kvalitu funkčného vzťahu. Každá hodnota je momentom ľudskej činnosti, preto motivuje jeho činnosť. Na základe, že hodnoty sú relatívne, majú veľa podôb: udalosti, stretnutia s inými ľuďmi, veci. Hodnota človeka neoddeliteľne súvisí s hodnotou jeho osobnosti. Hodnoty sú potrebné pri konaní, rozhodovaní a samé o sebe majú pôvod v dobre. Mravné hodnoty delíme:

- hodnoty mravného vedomia (pojmy, idey, pravidlá, princípy),
- hodnoty povahových vlastností človeka (pracovitosť, svedomitosť, pravdovravnosť, rozvážnosť),
- hodnoty medziľudských vzťahov (láska, nenávisť, priateľstvo, kolegalita, solidarita a pod.),
- hodnoty ľudského konania (dobrý skutok, zlý skutok, dobromyseľnosť, zlomyseľnosť, zákernosť, charita a pod.) (Vajda, 2004, s. 40).

O hodnotách možno hovoriť, keď vieme úroveň nášho poznania, ktoré odkrýva celú podstatu ľudského bytia. Musíme ochotne hľadať naše správne životné ciele. V minulosti nám postačilo, keď sme sa riadili a smerovali k hodnotovým tradíciám a zvykom. Prítomnosť nám ponúka mnoho zmien a nových hodnotových orientácií. Napriek tomu neodmietať a nezavrhať hodnotové tradície a zvyky.

Ľudské potreby dávajú príslušnú hodnotovú valenciю tomu, na čo sa vťahujú a pôsobia. Teda sú motiváciou pre naše konanie, vnímanie ale aj smerovanie našich rozhodnutí. Potreby človeka sú široko rozvetvené a hierarchicky, kvalitatívne usporiadané, preto je každý schopný rozoznávať svoje potreby. Každý deň robíme veľké množstvo rozhodnutí, ale pritom si často neuvedomujeme, že nás sprevádza proces hodnotenia a určitý rebríček hodnôt, ktorý má každý jedinec. Z toho nám vyplýva, že naše konanie nie je identické s druhými ľuďmi. Hodnotový systém človeka sa približuje k hodnotovému systému skupiny či spoločnosti, v ktorom žije. Individuálny hodnotový rebríček je ukazovateľom sociálneho začlenenia, ale aj psychického a duševného zdravia.

Rodina je tým prostredím, kde sa dieťa prvýkrát dostáva do styku s hodnotami, dáva mu základnú informáciu. Jeho vnímanie hodnôt bude poznačené preferovaním jednotlivých hodnôt rodičov. Práve rodičia sú tí, na ktorých leží základná zodpovednosť učiť dieťa hodnotám. Pri vstúpení hodnôt svojím deťom je najdôležitejším článkom riadiť sa hodnotami, ktoré sami považujú za tie správne, ale nezabúdať pritom i na potreby dieťaťa. Keď dieťa vychovávame s láskou a úctou, tieto hodnoty si bude už od detstva osvojovať a v neskoršom veku aj preferovať. Podstatná je skutočnosť, že je najdôležitejším a najefektívnejším spôsobom naučiť dieťa základným morálnym hodnotám, pre jeho skutočné šťastie v živote. Napriek tomu, že sa budú pokúšať svojou zvedavosťou vymknúť z naučených hodnôt a prídu k omylu, neposlušnosť a neúspech ich môžu priviesť k poznaniu základných hodnôt. Takýmto spôsobom sa taktiež učia tvoriť si svoj

hodnotový rebríček a pristupovať čestne k životu. Zistia, že medzi životom založeným na hodnotách a životným šťastím je veľká súvislosť.

1.2 Právne aspekty postavenia dieťaťa v spoločnosti

„Dvadsiate prvé storočie prinieslo veľa pozitív, ktoré sa týkajú práv dieťaťa a práve preto sa nazýva storočím dieťaťa“ (Vlčková, 1994, s. 12).

„Vo všeobecnej deklarácii ľudských práv spojené národy prehlásili a uznali, že deti majú nárok na zvláštnu starostlivosť a pomoc. Táto potreba bola zakotvená v Ženevskej deklarácii práv dieťaťa v roku 1924, v Deklarácii práv dieťaťa prijatej Spojenými národmi v roku 1959 a v ďalších štatútoch a príslušných dokumentoch medzinárodných organizácií, zaoberajúcich sa starostlivosťou o deti“ (Roháč, Oláh, 2008, s 212 - 213).

Deklarácia práv dieťaťa obsahuje 10 zásad:

1. Právo na rovnosť bez rozdielu rasy, náboženstva, pôvodu a postavenia.
2. Právo na zdravý duševný a telesný vývoj.
3. Právo na meno a štátnu príslušnosť.
4. Právo na výživu, bývanie a zdravotnícke služby.
5. Právo na zvláštnu opateru pri telesnom, duševnom alebo sociálnom postihnutí.
6. Právo na lásku, porozumenie a starostlivosť.
7. Právo na bezplatné vzdelávanie, hru a zotavenie.
8. Právo na prednostnú ochranu a pomoc.
9. Právo na ochranu pred zanedbávaním, krutosťou a využívaním.
10. Právo na ochranu pred diskrimináciou a na výchovu v duchu znášanlivosti, mieru a bratstva (Pekariková, 2011).

Informácie o stave a vývoji práv a postavenia detí vo svete, ktoré poskytla, sa stali základnou osnovou pre zásadne nový prístup k dieťaťu. Pod iniciatívou UNICEF-u prijalo Valné zhromaždenie Spojených národov 20. novembra 1989 Dohovor o právach dieťaťa. Signatárske štáty sa prijatím Dohovoru zaväzujú k zabezpečovaniu práv a vytvoreniu všetkých podmienok, vrátane legislatívnych, pre zdravý telesný a duševný vývin detí. Táto významná medzinárodná dohoda už vo svojej preambule zvyrazňuje pozornosť smerujúcu voči deťom, pritom zvyrazňujúc ich ochranu, ale i harmonický rozvoj ich osobností. Zmluvné štáty uznávajú právo každého dieťaťa na životnú úroveň nevyhnutnú na jeho telesný, duševný, duchovný, mravný a sociálny rozvoj. Každé dieťa má však právo na

podporu svojho vývoja a na výchovu v osobnosť, ktorá bude zodpovedná sama za seba a schopná žiť v spoločnosti (verejný ochranca práv, 2004). Dohovor o právach dieťaťa zaväzuje signatárske štáty zakotviť jeho základné myšlienky a potreby do svojho právneho poriadku a pravidelne informovať medzinárodné spoločenstvo s plnením prijatých záväzkov. Predstavuje všeobecne uznávaný a platný rozsah práv dieťaťa a významný prostriedok na zabezpečenie jeho ochrany pred akýmkoľvek telesným alebo psychickým násilím, ponižovaním a zanedbávaním (Vlčková, 2001). Základným princípom je princíp najvyššieho záujmu dieťaťa, rešpektujúcim jeho individualitu, dôstojnosť a potreby. V preambule Dohovoru sa zdôrazňuje, že deti vyžadujú vzhľadom na svoju zraniteľnosť zvláštnu starostlivosť a ochranu. Zvláštny dôraz sa kladie na základnú starostlivosť a ochrannú zodpovednosť rodiny, nevyhnutnosť právnej a ďalšej ochrany dieťaťa pred a po narodení, na význam rešpektovania kultúrnych hodnôt detského spoločenstva a na životne dôležitú úlohu medzinárodnej spolupráce pri uplatňovaní práv detí. Rámcovo je Dohovor obsiahnutý v troch častiach. V prvej časti sú nasledovné ustanovenia:

Definícia dieťaťa – osoba mladšia 18 rokov, ak sa dospelosť podľa zákona nedosahuje skôr.

Nediskriminácia – všetky práva sa vzťahujú na všetky deti bez výnimky rasy, farby pokožky, pohlavia, jazyka, náboženstva, zmýšľania, pôvodu, majetku, rodu, postavenia, telesnej alebo duševnej nespôsobilosti.

Záujmy dieťaťa – prvoradým hľadiskom pri akýchkoľvek postupoch je záujem dieťaťa, zabezpečenie nevyhnutnej starostlivosti a ochrany pre neho.

Výkon práv – ide o záväzok štátu plniť práva obsiahnuté v Dohovore.

Rodičovské usmerňovanie a schopnosti dieťaťa – rešpektovať práva a zodpovednosť rodičov a širšej rodiny pri vedení dieťaťa v súlade s jeho rozvíjajúcimi sa schopnosťami.

Zachovanie života a rozvoj – neodňateľné právo na život a záväzok štátu zabezpečiť prežitie a rozvoj dieťaťa.

Meno a štátna príslušnosť – právo na meno a štátnu príslušnosť od narodenia.

Zachovanie identity – záväzok štátu chrániť a v prípade potreby obnoviť základné atribúty identity dieťaťa.

Odlúčenie od rodičov – právo udržiavať kontakt s oboma rodičmi, právo žiť s rodičmi, okrem prípadov, keď je to nezlučiteľné s jeho záujmami.

Spájanie rodín – deti a ich rodičia majú právo odísť z ktorejkoľvek krajiny a vstúpiť do ich vlastnej za účelom spojenia alebo udržania vzťahov medzi deťmi a rodičmi.

Nezákonné premiestnenie a nevrátenie – štát má povinnosť zabrániť a napraviť únos alebo zadržiavanie detí v zahraničí rodičom alebo treťou osobou.

Názor dieťaťa – právo na slobodné vyjadrenie svojho názoru, požiadavky zodpovedajúce veku a úrovni dieťaťa.

Sloboda prejavu – slobodne vyhľadávať, prijímať a rozširovať informácie s výnimkou situácie, kedy by došlo k porušeniu práv ostatných.

Sloboda svedomia, myslenia a náboženstva – rešpektovať právo dieťaťa na slobodu podliehajúce vhodnej orientácii zo strany rodičov.

Sloboda združovania – právo stretávať sa s ostatnými a vytvárať alebo spájať sa do združení.

Ochrana súkromia – právo na ochranu pred zasahovaním do súkromia, rodiny, domova, korešpondencie a pred útokmi na jeho česť alebo povesť.

Prístup k vhodným informáciám – povinnosť štátu zabezpečiť prístup detí k informáciám z rôznych zdrojov a podpora masmédií rozširovať informácie, ktoré sú v súlade so sociálnym a kultúrnym blahom dieťaťa, prijímať opatrenia na ochranu detí pred škodlivými materiálmi.

Rodičovská zodpovednosť – rodičia majú spoločnú základnú zodpovednosť za výchovu detí. Štát ich v tom musí podporovať a poskytovať primeranú pomoc.

Ochrana pred zneužívaním a zanedbávaním – štát musí chrániť dieťa pred všetkými formami zlého zaobchádzania zo strany rodičov alebo iných osôb zodpovedných za výchovu detí, vytvárať vhodné sociálne programy zamerané na prevenciu zneužívania detí a starostlivosť o obeť zneužívania a násilia.

Ochrana detí bez rodiny – povinnosť štátu zabezpečiť zvláštnu ochranu, primeranú náhradnú starostlivosť alebo umiestnenie do vhodného zariadenia deťom, ktoré stratili rodinné prostredie s ohľadom na kultúrny pôvod detí.

Adopcia – v krajinách, kde sa uznáva alebo je dovolená sa musí uskutočňovať iba v záujme dieťaťa a na základe súhlasu príslušných orgánov a pri zabezpečení záruk pre postavenie dieťaťa.

Utečenecké deti – povinnosť štátu poskytovať zvláštnu ochranu a spolupracovať s kompetentnými organizáciami poskytujúcimi takúto ochrannú pomoc.

Postihnuté deti – právo postihnutého dieťaťa na špeciálnu starostlivosť, vzdelanie a prípravu, aby mohlo dosiahnuť čo najväčšiu samostatnosť a aby mohlo viesť plnohodnotný a aktívny život v spoločnosti.

Zdravie a zdravotnícke služby – právo na najlepší zdravotný stav, prístup k zdravotníckym službám najvyššieho štandardu.

Pravidelná kontrola umiestnenia – štát, ktorý umiestnil dieťa do náhradného zariadenia z dôvodu starostlivosti, ochrany alebo liečenia má právo na pravidelnú kontrolu zaobchádzania s dieťaťom.

Sociálne zabezpečenie – právo využívať sociálne zabezpečenie vrátane sociálneho poistenia.

Životná úroveň – právo na zabezpečenie životnej úrovne primeranej telesnému, duševnému, duchovnému, morálnemu a sociálnemu rozvoju dieťaťa. Je to prvoradá povinnosť rodičov a povinnosťou štátu je zabezpečiť, aby sa plnila a mohla plniť.

Vzdelávanie – dieťa má právo na vzdelanie. Štát je povinný zabezpečiť bezplatné a povinné základné vzdelanie, podporovať rôzne formy stredného vzdelania a sprístupniť vysokoškolské vzdelanie pre všetkých podľa kapacity. Disciplína v školách musí byť v súlade s právami dieťaťa a jeho dôstojnosťou.

Ciele výchovy – výchova musí smerovať k rozvoju osobnosti dieťaťa, jeho nadania a duševných schopností v najväčšom rozsahu. Musí pripraviť dieťa na aktívny život v dospelosti v slobodnej spoločnosti a zdôrazňovať rešpekt rodičov dieťaťa, jeho vlastnú kultúrnu identitu, pôvod, jazyk, hodnoty a hodnoty ostatných.

Deti národnostných menšín alebo domorodého pôvodu – majú právo používať svoju vlastnú kultúru, jazyk a vykonávať svoje vlastné náboženstvo.

Voľný čas, rekreácia a kultúrna činnosť – právo dieťaťa na oddych, hry, účasť na kultúrnom živote a umeleckých aktivitách.

Detská práca – ochrana detí pred prácou, ktorá ohrozuje jeho zdravie, výchovu alebo rozvoj.

Konzumovanie drog – dieťa má právo na ochranu pred používaním narkotík, psychotropných látok a pred zapojením do ich výroby a distribúcie.

Sexuálne zneužívanie – štát musí chrániť dieťa pred sexuálnym vykorisťovaním a zneužívaním, vrátane prostitúcie a pornografie.

Predaj, únos a obchodovanie – povinnosť štátu urobiť všetko preto, aby zabránil predaju detí, obchodovaniu a ich únosom.

Iné formy vykorisťovania – dieťa má právo na ochranu pred všetkými formami vykorisťovania, ktoré akýmkoľvek spôsobom škodia jeho blahu.

Mučenie a zbavenie slobody – žiadne dieťa nesmie byť vystavené mučeniu, krutému zaobchádzaniu alebo trestaniu, nezákonnému uväzneniu alebo zbaveniu slobody. Ak je zadržané, musí dostať právnu a inú pomoc, umožniť mu kontakt s rodinou.

Ozbrojené konflikty – dieťa mladšie ako 15 rokov nesmie byť povolané do ozbrojených síl a zúčastňovať sa v bojových akciách.

Rehabilitačná starostlivosť – deťom, ktoré sa stali obeťami konfliktov, mučenia, zanedbávania alebo vykorisťovania je štát povinný zabezpečiť potrebnú starostlivosť pre zotavenie a reintegráciu.

Administrácia spravodlivosti pre mladistvých – dieťa, ktoré sa dostalo do konfliktu so zákonom má právo na také zaobchádzanie, ktoré podporuje jeho zmysel pre dôstojnosť a vážnosť, berie do úvahy vek dieťaťa a smeruje k jeho znovu začleneniu do spoločnosti.

V ďalších dvoch častiach Dohovoru sú vytýčené povinnosti zmluvných strán oboznámiť s právami dospelých aj deti, vytvoriť Výbor pre práva dieťaťa, rozširovať svoje správy medzi širokú verejnosť, predkladať správy k otázkam týkajúcich sa práv dieťaťa. Význam Dohovoru o právach dieťaťa je nesporný. Akékoľvek úvahy o jeho vhodnosti či potrebe pre dnešný svet sú neopodstatnené. Ešte stále totiž existuje množstvo rozličných faktorov a činiteľov, ktoré priamo alebo nepriamo ohrozujú dieťa a jeho zdravý telesný a duševný vývin.

Problematiku násillia na deťoch naša legislatíva reflektuje. Rozptýlená je však do viacerých hláv trestného zákona a zákona o rodine. Sociálny systém musí pomáhať zvládať sociálne riziká, musí reagovať na zmenené rámcové podmienky a predstavy a hlavne musí zároveň pomôcť ľuďom pri zabezpečovaní budúcnosti s istotami. Rodičia majú základnú zodpovednosť za výchovu detí, ale štát ich v tom musí podporovať a poskytovať primeranú pomoc.

2 Rodina ako prirodzené prostredie dieťaťa

Rodina je prostriedkom kontinuity od minulosti cez súčasnosť do budúcnosti, zabezpečuje medzi generačné prepojenie a ak optimálne funguje vytvára nenahraditeľné prostredie pre všetkých členov, najmä však pre deti. Je základnou bunkou spoločnosti založená manželstvom.

Za základnú definíciu rodiny podľa zákonov Slovenskej republiky môžeme uviesť znenie Zákona o rodine č. 36/2005 Z.z. článok 1 a o zmene a doplnení niektorých zákonov: „ Manželstvo je zväzkom muža a ženy. Spoločnosť tento jedinečný zväzok všestranne chráni a napomáha jeho dobru. Manžel a manželka sú si rovní v právach a povinnostiach. Hlavným účelom manželstva je založenie rodiny a riadna výchova detí“(zákon č. 36-2005. Zákon ďalej uvádza, že rodičia majú byť osobným životom, správaním a vzťahom k spoločnosti príkladom pre svoje deti a vo vzťahoch medzi príslušníkmi rodiny sa očakáva úcta, láska, obetavosť a vzájomná opora.

V rôznych spoločnostiach a v rôznych historických obdobiach však nachádzame tie najrozmanitejšie podoby rodiny a rodinného života (Sopóci – Búzik, 2003). V odbornej literatúre, kde centrálnou témou je rodina, nachádzame celú paletu rôznych definícií rodiny. Najtradičnejšou definíciou, ktorú nespochybnili ani meniace sa politické režimy, vzory či preferencie je definícia rodiny ako základnej bunky (jednotky, prirodzenej skupiny) spoločnosti.. Presná a komplexná definícia neexistuje, pretože v reálnom živote neexistuje jeden univerzálny model rodiny a variabilita spoločnosti sa následne odráža vo variabilite foriem rodinného spolužitia. Rodina je predmetom skúmania rôznych vedeckých disciplín a preto ju možno definovať a charakterizovať z filozofického, pedagogického, psychologického, právneho či sociologického hľadiska. Je to doposiaľ najprirodzenejšie zoskupenie úzkeho kruhu ľudí, ktorí sa navzájom o seba starajú v časoch dobrých i zlých, venujú si pozornosť, poskytujú pomoc a lásku od príchodu na tento svet až po jeho opustenie. Je viac ako prirodzenou ustanovizňou a zvrchovaným spoločenstvom prevyšujúcim štát. Predstavuje základný prvok stability štátu a je zárukou životaschopnosti spoločnosti. Na úrovni vytvorených podmienok pre rodinu závisí prosperita, alebo úpadok ekonomického a sociálneho prostredia v štáte. Tieto spočívajú najmä v zlepšovaní sociálnych podmienok rodín. Ide hlavne o vytvorenie optimálnych legislatívnych rámcových opatrení v oblasti podpory slabších a mnohohodných rodín, riešenie sociálnych

nájomných bytov, daňové úľavy novo začínajúcim rodinám, poskytovanie výhodných pôžičiek, vytváranie podmienok pre rast zamestnanosti mladých ľudí (Matulník, 2002).

„Rodinu možno charakterizovať ako spoločenský útvar, malú, primárnu a neformálnu spoločenskú skupinu, pre ktorú je charakteristická intimita vzájomného spolužitia a silné citové putá. Každá rodina si vytvára svoje vlastné zvyklosti, rituály a tradície. Jej význam z hľadiska jednotlivca i celku, teda spoločnosti, sa v jednotlivých historických obdobiach menil, k čomu do určitej miery prispieva celkový vývin spoločnosti“ (Levická, 2004, s. 25).

Možný (1990, s. 93) vníma rodinu: „ako súčasť sveta, ktorý ju obklopuje, ako inštitúciu racionálnu, pragmatickú, funkčne vertikálne hierarchizovanú a kultúrne obmedzujúcu a súčasne ako zvláštny súkromný svet autenticity, spontaneity, prirodzenej rovnosti a emociality“. Súčasnú rodinu charakterizuje predovšetkým závislosť na štáte, autonómia rodiny vo vzťahu k príbuzenstvu, nezávislosť mužov a žien na rodine (De Singly, 1999).

Fungujúca rodina je optimálnym prostredím, v ktorom si človek – dieťa osvojuje životné hodnoty najprirodzenejším a najúčinnjším spôsobom (Matulník, 2002). Rodina je definovaná ako najstaršia spoločenská inštitúcia, ktorá plní socializačné, ekonomické, sexuálne – regulačné a reprodukčné funkcie. Vytvára určitú emocionálnu klímu, formuje interpersonálne vzťahy, hodnoty a postoje, základy etiky a životného štýlu (Draganová a kol., 2006). Ako primárna malá sociálna skupina, biosociálny systém je prvým sociálnym prostredím dieťaťa, štartovacou čiarou začlenenia jedinca do sociálnej štruktúry. Dieťa sa rodí bezbranné, neschopné samo prežiť, preto potrebuje dobre fungujúcu rodinu ako ideálnu skupinu zabezpečujúcu jeho prežitie. Rodina je vo väčšine prípadov prvým modelom ľudského spolužitia, s ktorým sa dieťa stretáva, formuje jeho vývoj, ovplyvňuje jeho životnú cestu, v ktorej dieťa nachádza oporu ale zároveň sa učí v rodine budovať si svoju individuálnu odlišnosť.

Zdravá rodina je symbolom stavu harmónie, blízkosti a bezpečia ľudí, medzi ktorými sú zdravé emocionálne väzby. Je zdrojom prvých skúseností a hnací mechanizmus všetkého ľudského konania a správania v ďalšom živote (Hochelová, 2007). Základným znakom zdravej rodina je schopnosť zabezpečovať jej hlavné funkcie t.j. biologicko – reprodukčnú, ekonomicko – zabezpečovaciu, emocionálnu a výchovno-socializačnú, ktoré sa navzájom prelínajú a podmieňujú. Iba ich komplexné prelínanie je nielen prejavom funkčnosti rodiny, ale i nevyhnutným predpokladom pre zdravý fyzický, psychický, sociálny a kultúrny rozvoj každého dieťaťa. Je však zrejmé, že rozsah a spôsob

zabezpečovania funkcií rodiny, ako i prístup k dieťaťu, spôsob riešenia konfliktov, stresov a frustrácií každodenného života, sú v rozličnej miere a intenzite modifikované osobnostnými kvalitami rodičov a ich pripravenosťou pre rolu rodiča, ako aj akceptovaným, v každodennom živote uplatňovaným systémom hodnôt. V dôsledku toho na predpokladanej škále funkčnosti rodín sa na jednej strane nachádzajú rodiny, v ktorých rodičia v súlade s rolou rodiča a vychovávateľa zabezpečujú dostatočný priestor pre plnenie potrieb dieťaťa. Na druhej strane škály sú však rodiny, v ktorých sa nachádzajú, vyskytujú rôzne poruchy. V dôsledku nich rodičia nechcú, nemôžu alebo jednoducho nie sú schopní zabezpečiť v primeranej miere a rozsahu základné funkcie rodiny a vytvárať podmienky pre správny vývoj dieťaťa (Vlčková, 2001).

Pri posudzovaní rodiny sa hodnotia rôzne ukazovatele, ktoré pomáhajú posúdiť funkčnosť rodiny. Je to napríklad vek, vzdelanie, rodinný stav rodičov, spoločenská a ekonomická situácia rodiny, jej úplnosť, stabilita, súdržnosť, zloženie, zdravotný stav členov a iné. Z hľadiska funkčnosti môžeme rodiny rozdeliť ako funkčné, problémové, dysfunkčné a afunkčné. V našich pomeroch má dnešná rodina viacero podôb, na základe ktorých môžeme rozlišovať rôzne typy rodín z hľadiska usporiadania rodiny, vzoru autority v rodine a odvodzovania pôvodu. Vo všetkých sa najväčší význam pripisuje výchovnému záujmu rodičov o deti (Draganová a kol., 2006).

V rodine sa dieťa učí nielen rešpektovať druhých ľudí, ale aj uvedomovať si vlastné „JA“ spôsobom, ktorý si doma osvojuje. S materinskou láskou nadobúda predovšetkým schopnosť celkom určitým spôsobom myslieť a následne aj komunikovať s druhými ľuďmi., hardvér na to potrebný si prinieslo na svet, ale softvér, prostriedky myslenia i jeho programy si osvojuje až v rodine. A samozrejme aj elementárne návyky, potrebné nielen na prežitie, ale aj na zachovanie a rozvíjanie určitej kvality ľudského života. Nesmierne dlhý by bol výpočet všetkého, čo dieťa nadobúda v prostredí rodinného domova. Domov je svet, ktorý má svoju hodnotovú a významovú podobu a preto je sídlom špecifickej motivácie a funkčnej autonómie konania osobnosti (Brožík, 2003, s. 16 - 17).

Rodinné prostredie je prvý a najvýznamnejší zdroj vplyvov formujúcich vývin jedinca. Hovoríme mu aj rodinné zázemie. Pôsobí na základné psychické, telesné a sociálne charakteristiky od narodenia až do dospelosti. Ovplyvňuje najmä jazykovú a komunikačnú kompetenciu dieťaťa, jeho kognitívny a emočný vývin, postoje, predsudky a hodnotovú orientáciu (Hocheľová, 2007). Narodením sa dieťa dostáva do siete sociálnych vzťahov a začína sa jeho proces socializácie. Prvé skúsenosti sa preto považujú za najdôležitejšie

v budúcom rozvoji osobnosti. V období detstva sa začínajú formovať základy morálky a sociálneho správania. V rodinnom prostredí sa dieťa začleňuje do užších i širších spoločenských vzťahov (Draganová a kol., 2006, s. 54 - 55).

Výchova je spoločenský a historický jav určovaný zákonitosťami spoločnosti. Je to cieľavedomý, zámerný proces, v ktorom sledujeme, aby si vychovávaní osvojili nielen poznatky, vedomosti, zručnosti, ale aby sa u nich postupne rozvíjali určité schopnosti, vlastnosti a návyky. Výchova musí byť zameraná predovšetkým na rozvoj osobnosti každého jednotlivca. Je nevyhnutnou podmienkou, aby sa človek stal plne rozvinutou bytosťou a mohol sa v priebehu života uplatniť. V priebehu historického vývoja spoločnosti sa spontánna rodinná výchova, najdôležitejšia funkcia rodiny, menila na zámernú, dopĺňaná školskou výchovou a rozličnými vplyvmi výchovných a spoločenských inštitúcií (Závodná, 2005).

Multidimenzionálne modely spôsobov výchovy poukazujú na význam emocionálneho vzťahu dospelých k deťom a na spôsob kladenia nárokov a požiadaviek a ich kontroly. Od správania sa rodičov k sebe aj k iným záležitiam, ako sa ich deti začlenia do spoločnosti, nielen v profesionálnom pohľade, ale aj v osobnom súkromnom živote (Potočárová, 2000, s. 10). Od narodenia potrebuje každá ľudská bytosť pevné puto so svojimi rodičmi, aby bol jej telesný a duševný vývoj normálny a úplný. Jeho súčasťou je aj priamy a pravidelný fyzický kontakt ako prameň citových prejavov vo forme pohladení či bozkov (Peltová, 1995, s. 24). Aj funkčná rodina môže prechádzať obdobiami, kedy sa homeostáza na krátky čas naruší a objaví sa problém. Ale disponuje mechanizmami ako vzájomný rešpekt, akceptovanie individuálnych odlišností jednotlivých členov, otvorená komunikácia, schopnosť počúvať iných a schopnosť empatie, demokratické formy rozhodovania, ktoré umožňujú rýchle a efektívne zvládanie problémov.

2.1 Súčasná rodina a jej premeny

Rodina bola dlhú dobu považovaná za stabilnú a v podstate nemennú inštitúciu. Avšak rodina sa rovnako ako iné sociálne inštitúcie mení. Menia sa spoločenské očakávania rodinných praktík, menia sa normy a predstavy o tom, čo je a čo nie je obsahom ženskej role, menia sa názory na výchovu detí a jej model. Inštitúcia rodiny bola práve

v dvadsiatom storočí vystavená spochybneniu svojej tradičnej podoby a prešla zmenami, ktoré nedefinovali jej základné charakteristiky.

V súčasnosti sa zvyšuje záujem o rodinu a skúma jej vplyv na zdravie, vytváranie hodnotového rebríčka a produktivitu jednotlivých členov. Podľa toho ako sa daná spoločnosť stavia k poskytovaniu a zabezpečovaniu sociálnej pomoci rodinám, tak okolitý svet hľadá a hodnotí danú krajinu (Matulník, 2002, s. 43).

Tradičný koncept rodiny vychádza z heterosexuálnej normy. Základom je manželský zväzok ako prostriedok legitimizácie sexuálneho vzťahu partnerov. V tradičnej rodine majú vzťahy patriarchálny charakter (Možný, 1990, s. 76).

Od začiatku 90 - tých rokov 20. storočia zaznamenávame na Slovensku dramatické zmeny v demografickom správaní obyvateľstva. Pôrodnosť klesla hlboko pod hranicu zachovania jednoduchej reprodukcie obyvateľstva, výrazne sa znížila i sobášnosť, z roka na rok narastá počet a podiel detí narodených mimo manželstva, rozvodovosť je relatívne vysoká. Zásadné zmeny v spoločnosti majú vplyv na oslabovanie sociálnych väzieb a spoločne uznávaných hodnôt a najmä na zmeny noriem, ktoré sa týkajú reprodukcie, rodiny a vzťahov medzi pohlaviami (Matulník, 2003, s. 286).

Vplyvom technického pokroku, industrializácie, automatizácie a globalizácie sa menia potreby a priority spoločnosti, ktoré následne ovplyvňujú rodinu.

K najvýznamnejším faktorom patrí migrácia obyvateľstva. Do manželstva a vzťahov vstupujú ľudia, ktorí majú výrazne odlišné socio - kultúrne pozadie, vyrastali v rodinách s odlišnými hodnotami, predstavami, tradíciami a životnými štýlmi. Aj napriek určitým pozitívam medzikulturálnej komunikácie môžu rozdiely medzi partnermi v predstavách o rodinnom spoložití, v náplni rodinných rolí, v hodnotovej orientácii rodiny komplikovať proces vzájomného spoložitia dvojice alebo rodiny. Migrácia obyvateľstva výrazne ovplyvnila urbanizáciu. Vidiecky región je typický významnou sociálnou kontrolou. Ľudia sa navzájom poznajú, pomerne rýchlo reagujú na správanie členov rodiny, susedov, kamarátov a známych. V mestách na sídliskách sa niekedy ľudia bývajúci v jednom vchode nepoznajú, nekomunikujú. Práve vo veľkých sídliskových celkoch je najvyššia miera sociálnej patológie (rozvodovosť, násilie, kriminalita, drogy a pod.). V dôsledku urbanizácie a pracovných príležitostí sa oslabilo fungovanie širšej podpornej rodiny. Je nemoderné spoložitie viacerých rodín pod jednou strechou. Tým sa oslabil miera medzi generačného pochopenia, pomoci a zodpovednosti za svojich blízkych.

Súčasnú rodinu určitým spôsobom ovplyvňuje emancipácia. Aktuálne zmeny medzi tradičnými rolami muža a ženy negatívne ovplyvňujú stabilitu rodiny. Zvyšuje sa podiel žien na verejnom živote, ktoré majú možnosť slobodnej voľby medzi starostlivosťou o rodinu a profesionálnou dráhou. Muž tým do značnej miery stráca ochrannú funkciu a zároveň sa mení aj otcovská rola. Žena sa postupne stáva ekonomicky nezávislou, smeruje od patriarchálnej po bez mužskú rodinu, kde muž môže chýbať reálne alebo len formálne.

V dnešnej dobe manželstvo už nie je zárukou ani podmienkou vzniku rodiny. Realita v súčasnosti – to sú aj adoptívne rodiny, rodiny s jedným rodičom, rodiny, kde rodičia zosobášení nie sú, páry bez detí, rodiny s homosexuálnymi rodičmi (Marková, 2007, s. 189). Pre občanov, verejnú mienku i sociálne inštitúcie prestalo byť dôležité, aby sa dieťa narodilo až v manželstve.

Súčasnú manželstvo je poznačené aj oslabením vplyvu cirkvi na obyvateľstvo. Oslabil sa aj vplyv cirkvi v oblasti predmanželského sexuálneho života partnerov a plánovaného rodičovstva. Trendom súčasnosti je manželstvo a rodičovstvo vo vyššom veku. Spoločensky výhodný je tým, že väčšina detí sa rodí do zrelšieho rodinného prostredia, rodín materiálne pripravených na príchod dieťaťa, rizikom je, že vo vyššom veku partneri častejšie plánujú iba jedno dieťa.

Nezanedbateľným je v súčasnosti vplyv masových médií, ktoré vedome či nevedome významne ovplyvňujú tvorbu predstáv, názorov, postojov a potrieb svojich konzumentov. Ponúkajú model fungovania ľudí v rodine, formy komunikácie a správania, možnosti riešenia problémov. Vplyvom masmédií a elektronických médií sa významne oslabila komunikácia v rodine.

V súčasnosti sa veľmi rýchlo menia domovy našich rodín. Dnes už len celkom výnimočne bývajú aj miestom pracovnej činnosti ľudí. Rodičia odchádzajú za prácou a tak sa ich najnáročnejšia hodnototvorná činnosť už neodohráva pred očami detí a za ich účasti ako kedysi. Domov rodiny sa potom stáva pre všetkých členov rodiny predovšetkým miestom odpočinku. Vďaka tomu sa ale jeho výchovné možnosti zužujú, alebo prinajlepšom problematizujú. Pritom sa stráca aj niekdajšia transparentnosť domovov a samozrejma osobitosť každého z nich. Domovy už „nerozvoniavajú“ napríklad prácou niekdajších remeselníkov a roľníkov a strácajú aj sémantickú príťažlivosť. Medzi rastúcimi nárokmi na osobitosť, na individualitu mladého človeka a čoraz obmedzenejšími možnosťami dieťaťa osvojovať si túto osobitosť už v rodine tak vzniká nepriama úmernosť

s dôsledkami, ktorých spoločným menovateľom je osobnostná nezrelosť a neistota mladých ľudí, vstupujúcich do života neskoršie ako kedysi, s kvalitnejším vzdelaním, ale s problematickou výchovou (Brožík, 2003, s. 17).

V novom sociálnom kontexte začiatku 21. storočia sa rodina stáva privilegovaným a vyhľadávaným miestom medziľudských vzťahov, miestom, v ktorom sa radikálne modifikujú vzťahy medzi manželmi, rodičmi a deťmi. Rodiny chcú samostatne rozhodovať o svojom životnom štýle a svojich životných formách. Nechcú byť určované zvonka, nechcú byť nástrojom na dosahovanie národohospodárskych, populačných, či ideologických cieľov (Lenczová, 1994, s. 25). Stabilita rodiny je oslabovaná ideológiou permanentnej potreby niečoho nového. Tento trend prináša rýchlo sa meniaci trh, atraktívne ponuky, rýchlosť zmien, akcelerácia všetkých oblastí života.

Z hľadiska prognózovania budúceho vývoja je osobitne dôležité poznanie o tom do akej miery sú súčasné zmeny prejavom pôsobenia kultúrno – hodnotových faktorov a do akej miery je tento vývoj ovplyvnený sociálno – ekonomickými faktormi (Matulník, 2003, s. 286).

3 Dieťa obeťou násilia

Násilie je nedovolené použitie sily proti niekomu, niečomu pri prekonávaní prekážok (v snahe niečo dosiahnuť a udržať si to), alebo pri vynucovaní si niečoho, čo chcem mať a nemám – naliehavo, rýchlo, razantne. Definujeme ho ako zneužívanie moci, sily alebo pozície. Prejavy násilia majú rôzne podoby a prejavujú sa otvorenou alebo skrytou agresiou. Domáce (rodinné) násilie je akýkoľvek druh násilia vyskytujúci sa v rodine alebo v spoločnej domácnosti medzi jej jednotlivými členmi. Najfrekvencovanejšie je násilie mužov na ženách a rodičov na deťoch (Hochelová, 2007). Násilie je problém, ktorý má biologické, psychické, sociálne a environmentálne príčiny (Šramová, 2004).

V každodennom živote sa stretávame s formami a prejavmi agresie, ktorých podoba nie je viazaná len na konkrétne osoby, ale aj na isté prostredie. Sociálne skupiny vytvárajú pre výskyt agresie dobre podmienky. Ide o zákonitý výskyt incidentov v interakciách, ktorý je dôsledkom rozdielnych záujmov a potrieb jednotlivcov a limitovaných zdrojov. Spolužitie okrem toho, že prináša pre jednotlivca pozitívne dôsledky, predstavuje aj istú záťaž, ktorá podmieňuje vznik konfliktov alebo útokov. Život v skupine sa spája so súperením o moc o vplyv a o pozíciu v skupine. Pre väčšinu ľudí rodina predstavuje bezprostredné sociálne prostredie. Združuje osoby, ktoré sa od seba spravidla odlišujú z hľadiska fyzickej sily, rozumovej vyspelosti a sociálnych zručností, čo je ďalším rizikovým faktorom pri výskyte takých fenoménov, ako je tyranizovanie, zneužívanie či násilie (Lovaš, 2010).

Všetky formy týrania dieťaťa aj napriek svojej relatívnej odlišnosti majú spoločné črty. K nim patrí predovšetkým skutočnosť, že v každom prípade sa dieťaťu ubližuje, dieťa nepredstaviteľne trpí a je ohrozený jeho somatický i psychický vývoj s ďalekosiahlymi dôsledkami prejavujúci sa najmä v jeho perspektívnom živote. Akákoľvek forma týrania predstavuje totiž vždy pre dieťa komplexnú záťažovú situáciu, ktorá výrazne stresujúco pôsobí na dieťa a podmieňuje vznik jeho deprivačnej skúsenosti (Vlčková, 2001, s. 29).

3.1 Syndróm týraného, zneužívaného a zanedbávaného dieťaťa

Syndróm týraného, zneužívaného a zanedbávaného dieťaťa, obecné označovaný v anglosaskej literatúre ako Child Abuse and Neglect (CAN) a odtiaľ prevzatý i do našej terminológie, je súbor nepriaznivých príznakov v najrôznejších oblastiach stavu a vývoja

dieťaťa i jeho postavenie v spoločnosti a v rodine predovšetkým. Je to výsledok úmyselného ubližovania deťom, najčastejšie rodičmi. Ide o syndróm rôznorodého charakteru, ktorý má dopad na život dieťaťa. Nejde iba o jednostranný akt zo strany rodiča, ale aj o zložky, podmienky a prostredie kde proces prebieha. Syndróm CAN môže mať podobu akcie: útok, násilie v akejkoľvek forme, rôzne manipulácie s dieťaťom, jeho uvádzanie do neobvyklých situácií. Alebo môže mať podobu ne-akcie: neposkytnutie či zanedbanie starostlivosti, izolácia, nedostatok podnetov, výživy, zdravotnej a výchovnej starostlivosti, nedostatky v bývaní a podobne. V tejto súvislosti teda uvažujeme o akomkoľvek nenáhodnom, preventabilnom, vedomom, prípadne aj nevedomom konaní rodičov, vychovávateľov, alebo iných osôb voči dieťaťu, keď je takéto konanie v danej spoločnosti považované za neprijateľné, a teda aj odmietané, a ktoré poškodzuje telesný, duševný či spoločenský stav a vývoj dieťaťa, prípadne mu privodí smrť (Hochelová, 2007).

Týranie dieťaťa predstavuje nenáhodný dej alebo interakciu, ktorá je v danej spoločnosti neprijateľná a odmietaná.

Výskyt jednotlivých foriem CAN syndrómu:

1. Fyzické týranie – asi 30 – 50 %.
2. Sexuálne zneužívanie – asi 20 – 30 %.
3. Psychické týranie – asi 10 %.
4. Zanedbávanie – asi 50 % (Oláh, Roháč, 2008, s. 21).

Vyčlenenie jednotlivých foriem násillia na dieťaťu umožňuje hlbšiu analýzu a poznanie, ale aj pochopenie problému týrania dieťaťa v jeho celku. Aj keď jednotlivé formy majú svoje špecifické podoby prejavu a určité odlišnosti, ale spoločným znakom je ich vzájomnosť, súvislosť a podmienenosť vedúca k umocneniu ich negatívneho pôsobenia na dieťa.

3.2 Formy násillia

Podľa Dunovského a kol.(2005) je za týranie, zneužívanie a zanedbávanie dieťaťa považované akékoľvek nenáhodné, vedomé i nevedomé konanie rodiča, vychovávateľa, alebo inej osoby voči dieťaťu, ktoré spoločnosť neprijíma, či odmieta a ktoré má za následok poškodenie telesného, duševného, spoločenského stavu a vývinu dieťaťa, prípadne jeho smrť.

K základným formám patrí:

- telesné týranie,
- sexuálne zneužívanie,
- psychické, emocionálne týranie a zanedbávanie.

K zvláštnym formám patrí:

- systémové týranie,
- organizované zneužívanie detí,
- rituálne zneužívanie,
- sexuálny turizmus,
- Munchhausenov syndróm (by proxy).

Jednotlivé formy násilia sa zriedka vyskytujú ojedinele, zväčša ide o ich kombináciu. Všetkých foriem násilia sa týka psychické násilie, pretože je zasiahnutá psychika obeť. Obete násilia často trpia post traumatickou stresovou poruchou a po opakovanej traumatizácii môže prísť k post traumatickej poruche osobnosti, ktorá má problémy interpersonálnych vzťahoch sprevádzané somatickými ťažkosťami (Šramová, 2004).

3.2.1 Telesné týranie

Telesné týranie patrí medzi najpodrobnejšie preskúmanú oblasť v rámci syndrómu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dieťaťa. Identifikácia telesného násilia na dieťati je spojené s menom H. Kempeho, ktorý ho konkrétne označil ako syndróm bitého dieťaťa. Predstavuje neobyčajne krutý a surový prístup k dieťaťu. Na rozdiel od iných foriem násilia fyzické týranie zanecháva viditeľné prejavy v podobe fraktúr, popálenín, vytrhaných vlasov, podliatin a jaziev, alebo aj iných ťažkých poranení na rozličných častiach tela. Vo všeobecnosti sa telesné týranie chápe ako prehnané, neprimerané použitie telesného trestu, ktorý spôsobuje dieťaťu neospravedlňiteľné utrpenie, prípadne aj poruchy, ktoré sa môžu prejaviť celkovým zaostávaním vo vývoji a znížením IQ (inteligentný koeficient) (Vlčková, 2001, s. 48). Fyzické týranie môžeme rozdeliť na:

- telesné týranie dieťaťa a jeho zneužitie aktívnej povahy, zahrňujúce všetky činy násilia na dieťati. Patrí sem zámerné „zabudnutie“ starostlivosti o dieťa, ktoré vyúsťuje v jeho poranenie alebo smrť.

- týranie, dôsledkom ktorého nie sú bezprostredné známky telesného poranenia, ale dieťa je zasiahnuté utrpením, spôsobeným dusením, otrávením, či iným obdobným násilím (Dunovský, 2005).

Konkrétnou podobou fyzického týrania potom je:

- akýkoľvek telesný kontakt, ktorý zanecháva podliatiny alebo zlomeniny,
- bitie päšťou, zbraňou alebo predmetmi, prípadne aj bitie palicou, remeňom v prípadoch, že zanecháva na tele dieťaťa jazvy, podliatiny alebo pohmoždeniny,
- popáleniny, obareniny spôsobené vriacou vodou, olejom a pod.,
- silné trasenie, hlavne s malým dieťaťom,
- škrtenie a dusenie,
- zhadzovanie dieťaťa zo schodov, jeho zrážanie na zem, hádzanie proti stene, nábytku,
- prinucovanie dieťaťa stáť, resp. sedieť v nepohodnej pozícii alebo na mieste, ktoré v ňom vyvoláva strach,
- zväzovanie alebo pripútavanie dieťaťa,
- obmedzovanie spánku alebo potravy, spôsobovanie fyzického utrpenia dieťaťa jeho nútením k splneniu nejakej nebezpečnej úlohy a pod. (Vlčková, 2001, s. 50).

Niektoré z týchto úkonov môžu byť dieťaťu uložené ako trest. Iné môžu pôsobiť dojmom, že sa rodič len veľmi rozčúlil, alebo že je pod vplyvom alkoholu. Bez ohľadu na tieto skutočnosti sa takéto správanie považuje za týranie.

Syndróm týraného dieťaťa sa prejavuje:

- oneskorením v psychomotorickom vývine,
- odchýlkami v správaní a prežívaní reality,
- trvalými následkami v intelektovej a emočnej oblasti (Hochelová, 2007).

Ako vyplýva z výskumov, približne 75 % detí reaguje na týranie utiahnutosťou, sú pasívne až apatické, celkovo inhibované, úzkostné. Nevyjadrujú emócie, netešia sa, ani nesmútia, majú nízku sebadôveru, nevedia sa presadiť. Medzi reakcie na týranie asi 25 % detí patrí silná generalizovaná agresivita alebo prejavy agresivity len v špecifických situáciách, nadmerná energickosť, provokovanie, vyvolávanie šarvátok, často aj šikanovanie slabších detí. Pre obe skupiny je typický nepokoj, úzkostné sústredenie na okolie. K mladším súrodencom prejavujú pseudodospelé, ochraniteľské správanie. Hra je u takýchto detí dezorganizovaná, chaotická, bez cieľa, nikam nesmeruje, často mení zameranie a rekvizity (Hochelová, 2007).

Surovosť a bezohľadnosť telesného týrania a závažnosť jeho dôsledkov vyvoláva otázku o príčinách takéhoto násilného správania sa rodičov. Odpoveď nie je jednoduchá najmä vzhľadom na rozmanitosť okolností podmieňujúcich telesné týranie a vysokú individuálnosť každého jednotlivého prípadu (Vlčková, 2001, s. 56). Znaký, podľa ktorých spoznáme fyzicky týrané deti: opakovaný výskyt poranení alebo popálení nevysvetliteľného pôvodu, nepravdepodobné zdôvodnenie príčin vzniku týchto poranení dieťaťom, rodičom, prípadne inou osobou, nechť hovorí o poraneniach. Prítomné modriny po celom tele, najmä na mäkkých častiach môžu byť následkom štipania, bitia alebo hryzenia, ale nezveličovať modriny na laktách a kolenách, pretože deti sú väčšinou bité po iných častiach tela. V škole dieťa nie je ochotné prezliekať sa na telocvik, prípadne v horúcich dňoch chodiť v krátkych nohaviciach a tričku pre viditeľné zranenia. Týrané deti sa pri pohľadení reflexne uhýbajú (čakajú facku), k dospelým pristupujú z boku, majú sklony k sebatrýzneniu a seba poškodzovaniu. Častým prejavom je opakovaný strach ísť domov, strach zo stretnutia s rodičmi, chronické úteky od rodičov.

Telesné týranie možno považovať za jeden z najvýraznejších prejavov rodičovskej dysfunkcie, neschopnosti rodičov správať sa ako rodičia, prípadne nezaujmu vychovávať dieťa a vytvoriť si k nemu pozitívny rodičovský vzťah. Dieťa sa vzhľadom k svojmu veku a fyzickej kondícii nedokáže brániť ani ujsť od týrajúcich rodičov, nevie alebo z obavy z ďalšieho násillia nechce hovoriť. Pri neustálom násillí sa stotožní s predstavou o sebe ako o zlom a identifikuje sa s agresívnym rodičom. Má pocit zodpovednosti za násillie, pocity seba obviňovania, nedôveruje cudzím osobám. Jedinec sa sociálne izoluje a stagnuje jeho osobnostný vývin.

3.2.2 Sexuálne zneužívanie

V anglosaskej literatúre sa označuje ako CSA (Child Sexual Abuse). Sexuálne zneužívanie zaujíma osobitné miesto v komplexe najrozličnejších foriem a prejavov násillia na dieťati. Predstavuje traumatizujúci a ničím neospravedliteľný akt násillia. Pri sexuálnom zneužití zneužívajúcim môže byť okrem rodiča aj napr. súrodeneč, rodinný priateľ, príbuzný, učiteľ, človek najatý na stráženie dieťaťa, alebo aj neznámy človek.

Mufsonová, Kranzová (1996) uvádzajú definíciu sexuálneho zneužívania ako: „Kontakty alebo interakcie medzi dieťaťom a dospelým, pri ktorých je dieťa použité pre

sexuálnu stimuláciu páchatel'a alebo inej osoby. Sexuálne zneužitie môže spáchať tiež človek mladší ako osemnásť rokov, pokiaľ je významne starší ako obeť alebo keď je v pozícii, ktorá mu dáva nad druhým dieťaťom moc.“

Z tejto definície vyplýva, že pri sexuálnom zneužití sa dospelý sexuálne ukája na dieťati, alebo dieťa zneužíva v oblasti prostitúcie a pornografie.

Definícia formulovaná Zdravotnou komisiou Rady Európy z roku 1992 vymedzuje sexuálne zneužívanie ako nepatričné vystavenie dieťaťa pohlavnému kontaktu, činnosti alebo správaniu.

O sexuálnom zneužití hovoríme vtedy, ak sa dospelý sexuálne uspokojuje prostredníctvom dieťaťa, či už priamo – kontaktne alebo bezkontaktne (exhibicionizmus, nútením pozerat' sa na pornokazety a pornočasopisy). Ku kontaktným formám, ktoré sa vyznačujú širokou škálou aktivít sa zaraďujú:

- nepenetratívne aktivity,
- penetratívne aktivity (Vlčková, 2001).

Do kategórie dotykových foriem CSA podľa Dunovského (1995) patrí:

- harassment – slovné výpady, tisnutie k sebe,
- obťažovanie – dotýkanie sa erotogénnych zón dieťaťa,
- sexuálny útok - dospelý pomocou sily obťažuje dieťa,
- znásilnenie,
- incest – sexuálna aktivita medzi pokrvnými príbuznými,
- pedofilné obťažovanie – sexuálne obťažovanie dieťaťa pred pubertou,
- sexuálna turistika – cudzinci prichádzajú do druhých krajín s cieľom zneužitia dieťaťa.

Sexuálne zneužívanie môže mať nielen rozličné formy prejavu, ale aj rozličnú mieru svojej závažnosti až s následkom smrti. Deti na sexuálne zneužívanie tak ako i na iné stresové situácie reagujú krátkodobo, špecificky alebo dlhodobo. Ku krátkodobým reakciám patrí regres v správaní, nezvládnuteľný strach (z tmy, z mužov), úteky z domu, drogy, alkohol, zmeny v školskom prospechu, osobnostné zmeny – depresia, hnev, agresivita, nepriateľstvo, suicidálne myšlienky a pokusy, seba poškodzovanie a somatické príznaky (bolesti hlavy a brucha). Špecifické reakcie sú sexuálne hry neprimerané veku, nezvyčajné sexuálne správanie, neprimerané vedomosti o sexe, zvädzavé správanie alebo averzia k intimitate, ľahostajnosť k rovesníkom, extrémna nedôvera, promiskuita, zmätok

v sexuálnej identite, odsudzovanie nevhodných práv dospelých. Dlhodobé následky sexuálneho zneužívania predstavuje disociatívna porucha osobnosti (Hochelová, 2007).

Medzi rizikové deti patria tie, ktoré nemajú potrebné informácie o svojom tele a sexuálnom správaní, mentálne retardované, psychicky deprivované a citovo zanedbávané (lebo cítia potrebu telesného kontaktu a maznania), deti ponechané bez kontroly, prehnane dôverčivé a sociálne nevyspelé.

V súvislosti so sexuálnym zneužívaním jestvujú rizikové situácie, v ktorých sú deti ohrozenejšie ako inokedy:

- stiesnený životný priestor rodiny – intímny život partnerov prebieha pred očami detí,
- celkovo uvoľnená sexualita v rodine – promiskuitné vzťahy, mentálne retardovaní rodičia, nízka socioekonomická úroveň,
- konkrétne príležitosti – hygiena, prezliekanie,
- matka dlhší čas mimo rodiny – hospitalizácia, pracovné povinnosti,
- dieťa zverené do starostlivosti nepreverenej osoby,
- cudzí muž – dočasne prespávajúci v rodine,
- pestúni a vychovávatelia v detských zariadeniach (Hochelová, 2007).

Sexuálne zneužívanie dieťaťa spôsobuje závažné dôsledky v oblasti duševného zdravia. Medzi najzávažnejšie patrí strata stability a perspektívy, hlboké pocity menejcennosti a bezmocnosti, ktoré vtlačajú do osobnosti dieťaťa určité povahové črty, prejavujúce sa v neskoršom období jeho života. Dieťa svoje zneužívanie chápe ako zradu dôvery a citov. Osobná tragédia a stav jeho prežívania nutne nachádzajú svoj odraz v osobitostiach jeho správania. Je pochopiteľné, že prevencia pred sexuálnym zneužitím môže mať úspech len vtedy, ak dieťa žije v podmienkach zdravej a plne funkčnej rodiny, v podmienkach, v ktorých vládne tolerancia, vzájomná úcta a dôvera medzi všetkými členmi rodiny.

Sexuálne zneužívanie u detí do päť rokov spoznáme podľa toho, že deti nemajú pocit istoty a s nápadným strachom lipnú na rodičoch. V prítomnosti konkrétnej osoby (zneužívateľa) prejavujú mimoriadne silný strach, hystericky kričia pri prebaľovaní prípadne pri vyzliekaní spodného oblečenia. U dieťaťa v okolí genitálií je možné pozorovať niektoré fyzické znaky, bolesti alebo zápaly v krčnej, análnej alebo genitálnej oblasti. Sexuálne správanie je neúmerne veku – sexuálne podnety ich niekedy pohoršujú alebo niekedy práve naopak, nevyvolávajú žiadnu prirodzenú zvedavosť. Pri hre s bábikami alebo inými deťmi

príliš zasvätené napodobňujú sexuálne správanie, kreslia pohlavné orgány, strácajú záujem o zábavné aktivity, o rozprávky, hry s inými deťmi. Má smutnú náladu s neprítomným pohľadom a nešťastným výrazom v tvári, je rozpačité, utiahnuté, agresívne reaguje na podnety. Problémy nastávajú v stravovaní, poruchách spánku – chronické zobúdzanie so zlými snami a pomočovanie. V komunikácii dieťa používa neslušné slová a frázy, ktoré sa pravdepodobne naučilo od zneužívateľa – nezodpovedajú bežným detským nadávkam a frázam. U detí vo veku od päť do dvanásť rokov môžeme pozorovať nasledovné znaky. Naznačujú, že poznajú alebo majú určité tajomstvá, ktoré však nemôžu nikomu prezradiť, hovoria o akomsi probléme svojho kamaráta, začínajú klamať, nadávať s cieľom upútať na seba pozornosť. Majú u seba peniaze alebo darčeky, ktorých pôvod získania nevedia vysvetliť, prestávajú sa radovať z predtým obľúbených činností, bez vysvetliteľného dôvodu začínajú neznášať nejakú dospelú osobu, nechcú, aby sa o nich predtým obľúbená osoba chodila starať. Sexuálna aktivita je neprimeraná ich veku, pokúšajú sa sexuálne zneužiť ďalšie deti, kreslia sexuálne inšpirované obrázky, v ktorých môžu znázorňovať aj akt zneužitia, majú o sebe zlú mienku so sklonmi k seba poškodzovaniu. Po somatickej stránke často trpia infekciami močových ciest, krvácaním alebo zvýšenou citlivosťou v genitálnej alebo análnej oblasti, majú problémy s príjmom potravy prejavujúce sa nechutenstvom alebo prejedaním sa. Pred telocvikom a pri aktivitách sa neochotne vyzliekajú. Sexuálne zneužívanie v akejkoľvek forme má u dieťaťa za následok poruchu spánku, občasné pomočovanie, depresie až pokusy o samovraždu, úteky z domova, pocity menejcennosti, regresívne správanie – návrat do mladších rokov, hry s odloženými hračkami, cmúľanie palca.

U detí starších ako trinásť rokov sa okrem predchádzajúcich, vyššie uvedených znakov, prejavujú zmeny v psychických procesoch, emocionálnej oblasti a patológiou v konaní – trpia stratou pamäte, neschopnosťou sústrediť sa, izolujú sa od ostatných detí, majú obavy z konkrétnych ľudí, výrazne preberajú rodičovskú úlohu – v domácnosti sa starajú o všetkých a všetko, len nie o seba. Prehlbujú sa problémy so spánkom – trpia nočnou morou, boja sa tmy, chronická depresia so sklonmi k samovražde, prehnane reakcie s prudkými výbuchmi hnevu a s pocitmi viny. Ako následky sexuálneho zneužívania môže byť nadmerné požívanie alkoholických nápojov a drog u obetí.

Sexuálne zneužívanie má vplyv na vývoj obeť, ktorý sa v dospelosti v psychickej oblasti môže prejaviť depresiami, seba poškodzovaním, pocitmi opustenosti, izolácie a zníženým seba hodnotením. Ďalej sú to poruchy v interpersonálnych vzťahoch –

utiahnutie sa a sťažené získavanie si dôvery. Poruchy v sexuálnej oblasti sa môžu prejavovať v nízkej sexuálnej akceptácii, sexuálnej dysfunkcii, striedanie partnerov alebo vyhýbanie sa sexuálnej aktivite. Emocionálne pocity sú mimoriadne protichodné, plné rozporov a zvyšujú neistotu a bezmocnosť obeť. Sexuálne zneužívanie u dievčat môže mať za následok aj doživotné gynekologické problémy a taktiež môže ovplyvniť výber partnera, postoj k otázkam sexuality. U chlapcov sa môže prejavovať agresívnym správaním v sexuálnom vzťahu, pocitom straty mužnosti, vyvolať pochybnosti o sexuálnej orientácii. Závažné následky sú v oblasti duševného zdravia sexuálne zneužívaného dieťaťa. Medzi najzávažnejšie patrí strata stability a perspektívy, hlboké pocity menejcennosti a bezmocnosti, ktoré sa v neskoršom období života prejavujú určitými povahovými črtami.

3.2.3 Psychické týranie

V odbornej literatúre sa vyskytuje nielen označenie psychické týranie, ale aj ako emocionálne, citové týranie. V niektorých prípadoch sa obidve označenia považujú za synonymá, v iných sa prejavuje snaha o rozlíšenie. Psychické týranie sa rozpoznáva ťažšie ako fyzické a sexuálne zneužívanie. Pri tejto forme týrania je dôležité poznať podmienky prostredia, v ktorom sa dieťa nachádza. Ak je však ohrozený život dieťaťa, etnické, náboženské alebo kultúrne podmienky ustupujú do pozadia.

Podľa Mufsonovej a Kranzovej (1996) psychické týranie je akékoľvek duševné príkorie, nedbalosť alebo zlé zaobchádzanie s dieťaťom, mladším ako osemnásť rokov zo strany osoby, ktorá je zodpovedná za blaho dieťaťa, v podmienkach, ktoré znamenajú, že týmto zaobchádzaním je poškodzované alebo ohrozované zdravie alebo blaho dieťaťa. Definícia Zdravotnej komisie Rady Európy z roku 1992 hovorí o správaní rodičov, resp. vychovávateľov, ktoré má negatívny vplyv na citový vývoj dieťaťa a jeho správanie. V najvšeobecnejšom vyjadrení za psychické týranie dieťaťa možno považovať každé také správanie, ktoré poškodzuje sebavedomie a sebauvedomovanie dieťaťa (Vlčková, 2001).

Z definícií vyplýva, že za psychické týranie treba považovať každé také správanie dospelých voči dieťaťu, ktoré vedie k poškodzovaniu jeho seba chápania a sebahodnotenia, k znižovaniu jeho sebavedomia, k dezintegrácii jeho osobnosti a v konečnom dôsledku k narušeniu vzťahu nielen k týrajúcim rodičom, ale k ľuďom vôbec. Emocionálne a psychické týranie ohrozuje sebadôveru dieťaťa. Rodič kričí na dieťa, nadáva mu,

podceňuje ho, izoluje ho od rovesníkov. Toto všetko nezanecháva jazvy na tele, ale na duši. Ak bude rodič dieťaťu neustále hovoriť, že je nešikovný, hlúpy a nechcený, a že sú s ním len ťažkosti, tak sa to u neho prejaví v neskoršom živote. To, čo je preukázateľné pri psychickom týraní sú akútne zmeny v psychike dieťaťa, depresívne a úzkostlivé reakcie, poruchy v prijímaní potravy, ťažkosti v oblasti nadväzovania vzťahov, v niektorých prípadoch aj pokusy o samovraždu. Psychické týranie sa často prejavuje slovne – v aktívnej podobe, kedy k dieťaťu smeruje určitá aktivita s vážnymi dôsledkami na jeho aktuálny duševný stav, ako i celkový psychický vývoj. Môže sa prejavovať aj v pasívnej podobe. Pri nej dieťa nedostáva to, čo pre svoj život a zdravie nevyhnutne potrebuje, najmä dostatok prejavov lásky a rodičovskej náklonnosti. Osobitnou formou psychického týrania je verbálna agresia, pri ktorej je komunikácia zameraná na spôsobenie psychickej bolesti. Ide o nadávky zamerané na sebavedomie dieťaťa, jeho opakované pomenovávanie nevhodnými, ponižujúcimi, najčastejšie zvieracími menami, podceňovanie a zosmiešňovanie v rodinnom prostredí ako aj medzi priateľmi, znevažujúce hodnotenie, zveličovanie jeho nedostatkov, permanentné porovnávanie výkonov s úspešnejšími vrstovníkmi. Psychické týranie môže mať aj podobu citového vydierania, keď rodičia udržiavajú u dieťaťa pocit viny a vyžadujú určitý spôsob správania ako prostriedok na odčinenie viny (Vlčková, 2001).

Znaky, podľa ktorých spoznáme psychicky týrané deti: známky fyzického, mentálneho alebo emocionálneho oneskorenia vo vývoji, neúmerné reakcie na svoje chyby, neustále podceňovanie sa, obavy z nových situácií, neurotické prejavy, sebaublížovanie až suicidálne pokusy, prejavy neistoty vo vzťahoch s väčšinou ostatných ľudí, neschopnosť nadviazať priateľstvo a udržať si ho, neprimeraná reakcia na bolesť – pasivita alebo hystéria kvôli nepatrnému podnetu, správanie nadmerne pasívne alebo naopak extrémne agresívne. Dieťa vyjadruje obavy z možného potrestania, z toho, že ho nemá nikto rád, nemá cenu, nič si nezaslúži, obviňuje sa za všetko možné, nachádza si opakované dôvody, prečo zotrvať inde ako vo vlastnej rodine i keď je to nanajvýš nevhodné. Nedôveruje dospelým ľuďom, ktorí sa mu snažia pomôcť alebo naopak až príliš je na nich závislý a prejavuje nadmernú vďačnosť za prejavenu pozornosť. Nebezpečenstvo a závažnosť psychického týrania dieťaťa je mimoriadne významné.

Týraním sa oslabuje vzájomná a prirodzená väzba medzi rodičmi a dieťaťom, dochádza k vzájomnému odcudzeniu a k absencii vzájomnej dôvery, v dôsledku čoho rodič vlastne nepozná svoje dieťa, jeho vnútorný svet, ťažkosti a problémy každodenného života,

aby mu ich pomohol riešiť, prípadne zabrániť najhoršiemu. Základom výchovy musí byť bezpodmienečne láska, otvorená náruč, pochopenie a odpustenie. Dieťa miluje svojich rodičov, je na nich závislé a rodičia s ním zaobchádzajú zle. Veď ak mu matka, alebo otec stále opakujú, že je hlúpe, ako by si mohlo myslieť niečo iné?

3.2.4 Zanedbávanie dieťaťa

Rodina ako základné a primárne životné prostredie je pre dieťa nenahraditeľná. Uspokojuje jeho bio – psycho – sociálne potreby, vytvára priestor, v ktorom sa dieťa formuje nielen ako sociálna bytosť, ale aj ako individualita s jedinečnými a neopakovateľnými vlastnosťami a schopnosťami. Základy detskej osobnosti sa utvárajú v prvých rokoch života dieťaťa, kedy je nevyhnutná kvalitná rodičovská starostlivosť.

Staršie klasické výskumy sa zaoberali najmä dôsledkami ťažkej deprivácie detí, vyrastajúcich od narodenia v ústavnej starostlivosti. Až neskôr sa začínajú venovať viac prejavom a dôsledkom zanedbávania v rodinnom prostredí.

Dunovský (1988) definuje zanedbávanie ako pasívny prístup k dieťaťu spojený s nedostatočným zohľadnením a zabezpečovaním aktuálnych i vývojových potrieb dieťaťa, spôsobujúci zaostávanie jeho telesného, psychického i emocionálneho vývoja.

Zanedbávanie dieťaťa vystupuje ako relatívne najčastejšia forma násilia na dieťaťi. Predstavuje mnohotvárnny jav čo do príčin jeho vzniku, ako i foriem prejavu a závažnosti dopadu na dieťa. Činitele zanedbávania v rodine môžu byť rôzne. Vonkajšie súvisia s postavením a zložením rodiny (strata matky, nezamestnanosť, nízka socioekonomická úroveň, zlé bývanie, dedičné choroby). Vnútorne zas súvisia s psychikou a celkovou osobnosťou primárnych vychovávateľov (citová nezrelosť, duševná porucha, ochorenie rodičov). Vnútorných podmienok zanedbávania je veľa a kombinujú sa najrôznejšími spôsobmi. Je potrebné vziať do úvahy aj stav danej spoločnosti. Pretože ciele výchovy môžu byť v rôznych spoločnostiach rôzne. V dnešnej dobe sú čoraz viac známe prípady zanedbávania dieťaťa opačného socioekonomického spektra. Rodiny, ktoré sú relatívne spoločensky vysoko postavené. Rodičia majú „exkluzívne“ zamestnanie, ktoré ich časovo, ale i psychicky vyčerpáva, že ich záujem o dieťa klesá. Deťom v takom prostredí sa zmyslových a intelektových podnetov dostáva spravidla dostatok, však citovo môže byť zanedbávané. K podmienkam vnútornej zanedbanosti či deprivácie treba priradiť i

„zvláštne“ životné zásady, postoje a praktiky, ktoré charakterizujú niektoré náboženské sekty alebo inak definované spoločenské skupiny /spravidla malé a uzavreté/, ktoré sa výrazne odlišujú od okolitej väčšinovej spoločnosti a žijú v určitej spoločenskej izolácii. Hlavným problémom v tomto prípade býva, že dieťa je už v predškolskom veku obmedzené v účasti na živote prirodzenej detskej skupiny a nemôže si v pravý čas osvojiť postoje a vlastnosti, ktoré by mu boli neskôr užitočné pri zapojení sa do života okolitej spoločnosti (Olah, Roháč, 2008, s. 34). Svojim charakterom a závažnosťou dopadu na dieťa zanedbávanie nijako nezaostáva za inými formami jeho týrania. Dieťa je obeťou nedostatočnej aktivity rodiča pri zabezpečovaní potrieb a nevyhnutnej starostlivosti. Zanedbávanie dieťaťa spôsobuje rodičovská nevšímavosť, pasívny prístup rodičov k dieťaťu, prejavujúci sa v nedostatočnej, prípadne aj nijakej starostlivosti o neho a v absencii primeraného zabezpečenia jeho aktuálnych alebo i perspektívnych potrieb v oblasti telesnej, emocionálnej a výchovnej, a to v rozsahu a spôsobom zodpovedajúcim vývojovému stupňu dieťaťa. Spôsob a rozsah starostlivosti je podmienený charakterom kultúry spoločnosti, požiadavkami etnického alebo náboženského spoločenstva, ku ktorému sa rodina hlási, ale v prípadoch ohrozenia života a zdravia dieťaťa tieto podmienky ustupujú do pozadia. Zanedbávanie výchovy a vzdelávania sa spája s nedostatočnou výchovnou starostlivosťou o dieťa, o jeho stimuláciu, v dôsledku čoho absentuje možnosť rozvinúť jeho vzdelanostný potenciál a intelektuálne schopnosti. Emocionálne zanedbávanie spôsobuje dieťaťu psychickú depriváciu „nedostatok niečoho“. Je spôsobená neuspokojením najmä potreby lásky, prejavov rodičovskej náklonnosti, nedostatkom citovej istoty a bezpečia v dostatočnej miere a v dostatočnom čase. Dôsledkom zanedbávania v mnohých prípadoch je poškodenie zdravia, ktoré sa prejavuje rozličnými infekciami - ekzémy, neošetrenými poraneniami s bolesťami alebo somatickými poškodeniami – podvýživa, podváha, hlad, hltavé a rýchle jedenie, slabá telesná hygiena, zanedbaná starostlivosť o chrup, zrak. Dieťa nechodí do školy, túla sa, na vyučovanom procese je nesústredené, nevie sa učiť, nemá potrebné návyky, rýchlo sa unaví, pasívne, vyčerpané s nedostatkom záujmu, slabá slovná zásoba. Môžu sa prejavovať rôzne neurotické problémy – enuréza, rytmické kývanie hlavou alebo celým telom. V súčasnej dobe sa problém zanedbávania dieťaťa dotýka aj niektorých finančne zabezpečených rodín. U týchto detí sa zanedbávanie prejavuje vo výstrednom oblečení, nápadnou úpravou zovňajšku, páchaním skutkov, ktoré sú v rozpore s dobrými mravmi alebo páchaním trestných činov. Nedostatok rodičovskej lásky a záujmu kompenzujú protizákonnými aktivitami v rôznych skupinách, požívaním alkoholu a drog.

Vedomé alebo nevedomé nedostatočné uspokojovanie základných životných potrieb má za následok vývinovú retardáciu, pomalý rast a neprospievanie.

Omnoho závažnejšie ako nedostatočná výživa a oblečenie je potencionálne poškodenie, ktoré sa prejavuje v neskoršom období poruchami v oblasti duševného a sociálneho zdravia. U detí sú časté poruchy správania, narušené vzťahy k vrstovníkom, absentujú prejavy úcty, súcitu a empatie. Veľmi závažná je tendencia osvojiť si vzory rodičovského správania a ich uplatňovanie vo vzťahu k deťom, prípadne aj vo výchove detí vo vlastnej rodine (Vlčková, 2001).

Pri riešení problému zanedbávania detí má veľký význam prevencia, ktorá spočíva v systematickej a cieľavedomej výchove mladých ľudí k manželstvu a rodičovstvu.

3.3 Zvláštne formy týrania

Vyčlenenie zvláštnych foriem CAN umožňuje hlbšie preniknúť do podstaty týrania a zneužívania dieťaťa. Jednotlivé formy nielen veľmi úzko súvisia so základnými formami týrania, ale vystupujú aj ako ich osobitná resp. rozšírená podoba. Avšak na rozdiel od nich predstavujú násilie na deťoch, ktoré je uskutočňované mimo rodinného prostredia, i keď neraz s vedomím a súhlasom rodičov, resp. vychovávateľov dieťaťa (Vlčková, 2001).

3.3.1 Systémové týranie

Táto forma týrania je spôsobená systémom, ktorý bol založený pre pomoc a ochranu dieťaťa a rodín pred násilím. Ide o to, že dieťa je týmto systémom starostlivosti poškodzované aj napriek tomu, že by mu mal pomôcť. Najčastejšie k nemu dochádza pri zisťovaní, vyšetrowaní a dokazovaní týrania a zneužívania dieťaťa a v prípade riešenia problému vyňatím dieťaťa z problematického rodinného prostredia a zaradenia do niektorej z foriem náhradnej rodinnej starostlivosti. Rada Európy charakterizuje systémové týranie ako zlé alebo nedbalé zaobchádzanie s dieťaťom, ku ktorému dochádza v inštitúciách, ktoré boli založené na jeho ochranu. Konkrétne formy takéhoto zaobchádzania sú:

- výpoveď obete je spochybňovaná, obeť je označovaná za klamára,

- výpoveď je opakovane robená pred rôznymi subjektmi, mnohokrát musí obeť zodpovedať otázky, ktoré ju ako osobnosť ponižujú,
- agresor počas vyšetrovania zostáva spolu s obeťou v rodine,
- agresor ide do väzby, rodina zostáva bez intervenčnej pomoci,
- matka s dieťaťom uniká pred agresorom, ktorý zostáva v ich domove,
- dieťa je neprávom odtrhnuté od rodičov, je umiestnené do detského domova,
- dieťa je umiestnené do detského domova, je mu odopreté právo byť vypočuté (Šramová, 2004, s. 86).

Pre bližšie pochopenie sa dá tento druh násilia vysvetliť na príklade. Ak sa zistí týranie dieťaťa, môže sa umiestniť do zariadenia s náhradnou rodinnou výchovou. Týrané dieťa je potrebané po druhý krát, ak ho zoberú od rodiny, na ktorej aj napriek prežitému násiliu lipne. Po tretí krát fungujúci systém trestá, keď dieťa musí o prežitom násilí opakovane hovoriť s cudzími ľuďmi (polícia, súdny znalec, psychológ, sudca). Týrané dieťa, ktoré sa nemôže vrátiť do vlastnej rodiny, má zabezpečenú náhradnú rodinnú starostlivosť, je potrebané opäť. Základným východiskom, aby sa zabránilo možnosti systémového týrania dieťaťa, musí byť koordinácia všetkých zainteresovaných zložiek na riešení problému.

3.3.2 Organizované zneužívanie

Môžeme ho charakterizovať ako rozličné podoby zneužívania dieťaťa mnohými páchatelmi, ktorí sa spájajú za účelom dosiahnutia rovnakého cieľa. Ide nielen o sexuálne zneužívanie dievčat a chlapcov komerčného charakteru, ale aj o únosy detí na nelegálne medzinárodné osvojenie, o vraždy detí na predaj orgánov potrebných na transplantácie, o zneužívanie detí na námedznú prácu rozličného druhu, resp. na dílerskú činnosť. V záujme týchto cieľov vytvárajú rozličné obchodné združenia s národným i medzinárodným prepojením. Jeho charakteristickým znakom je nielen zvrátenosť, ale predovšetkým neľudskosť, bezohľadnosť, krutosť a v konečnom dôsledku novodobé otroctvo detí (Vlčková, 2001).

Vynaliezavosť páchatelov je však pestrá. Zakladajú si rôzne agentúry, prihlasujú sa do rôznych táborov, kde pracujú s deťmi, detské domovy, ústavy, angažujú sa v rôznych humanitných organizáciách. Zistenie páchatelov vykonávajúcich organizované

zneužívanie detí trvá niekedy aj niekoľko mesiacov až rokov, na základe čoho to má negatívny dopad na societu.

3.3.3 Rituálne zneužívanie

Tento typ zneužívania sa dá považovať za najpodivnejší, prejavujúci sa často bizarnými, či aspoň pre dnešnú dobu neuveriteľnými príznakmi. Tilkelborn (in. Dunovský, Dytrych, Matejček, 1995) podal ako prvý definíciu rituálneho zneužívania detí. „Také zaobchádzanie s dieťaťom, ktoré sa uskutočňuje v súvislosti s nejakými symbolmi, ktoré majú náboženskú, magickú či nadprirodzenú charakteristiku a sú súčasťou nejakého organizovaného spoločenstva. Vyznanie takýchto symbolov alebo vykonávanie takýchto aktivít, väčšinou opakovaných, je využívané tiež k vyvolávaniu strachu u dieťaťa. Väčšinou ide o podstatne závažnejšie skutočnosti.“

Avšak rituálne zneužívanie nemusí byť opakované, nemusí byť vykonané na tých istých deťoch, ale môže zanechať na dieťati následky bez ohľadu na to, či bolo vykonané jedným človekom alebo celou skupinou.

3.3.4 Sexuálny turizmus

Prvýkrát bol tento termín spomenutý v roku 1980 mimovládnyimi organizáciami. Turisti prichádzajú do cudzích krajín za účelom vyhľadávania detí k tomu, aby sa sexuálne uspokojili. Takouto veľmi vyhľadávanou krajinou, kde prosperuje sexuálny turizmus nie je len Thajsko, ako sa spravidla konštatuje. Ďalej sú to i krajiny tretieho sveta. V súčasnosti, najmä v dôsledku hrozby AIDS – prekračuje hranice mnohých krajín. Eliminovať sexuálny turizmus je veľmi ťažké pretože je rozšírená v celosvetovom meradle. K potlačeniu tohto problému pristúpilo veľa krajín, ktoré zaviedli legislatívne tzv. extrateritoriálne zákony, v ktorých demonštrujú cestovanie do krajín kvôli sexuálnemu zneužitiu a považujú ho za ilegálne. Trestné stíhanie zločincov prebieha v domovskej krajine, čo znamená zvýšenie sankcie.

3.3.5 Múchhausenov syndróm (by proxy)

Tento syndróm predstavuje takú formu týrania dieťaťa, pri ktorej sa rodičia zámerným vyvolaním rozličných príznakov ochorenia vystavujú dieťa opakovaným, často veľmi náročným, bolestivým a chirurgickým vyšetrovacím postupom, čím mu spôsobujú nielen fyzickú a duševnú bolesť, ale následne aj rozličné zdravotné komplikácie alebo aj trvalé postihnutie, prípadne aj smrť (Vlčková, 2001, s.100).

Pre syndróm je charakteristické, že sa najčastejšie zdravotné ťažkosti dieťaťa objavujú v čase, keď matka, ktorá má široký rozsah zdravotníckych informácií zostáva s dieťaťom osamote v domácom prostredí alebo v zdravotníckom zariadení. U dieťaťa je viacnásobný výskyt rozličných vyšetrení podmienených matkou a zdravotné ťažkosti, prípadne príznaky ochorenia nie sú v súlade s bežnými chorobnými stavmi. Matka svojimi prejavmi lásky a náklonnosťou k dieťaťu, prejavovanou starostlivosťou o jeho zdravie a ochotou spolupracovať zahmlieva skutočnosť a sťažuje prácu zdravotníckym pracovníkom. K syndrómu zaraďujeme aj zámerné otravy detí, ktoré ohrozujú zdravie, ale často i život dieťaťa. Relatívne častejšie sa táto forma týrania vyskytuje u osôb s duševnou poruchou, prevažujú matky, najčastejšie so zdravotníckym vzdelaním.

3.3.6 Šikanovanie

Šikanovanie (alebo tyranizovanie či terorizovanie) je také agresívne správanie, pri ktorom jedinec alebo skupina zámene ubližujú, ohrozujú, zastrášujú iného človeka, prípadne skupinu ľudí. Charakteristickými znakmi šikany sú bezbrannosť osoby (je slabšia, nevie alebo nemôže sa brániť) a dlhodobé opakovanie sa agresie voči tej istej osobe.

Šikanovanie sa neodohráva iba v školách medzi deťmi, ale aj v domácom prostredí, kedy dieťa trpí nielen fyzicky, ale aj psychicky. Je to hlavne kvôli osobnej frustrácii rodičov alebo aj pri násilnom chovaní, ktoré môže vrcholiť až extrémne hrubým zaobchádzaním. Môže nadobúdať podobu fyzického útoku, poškodzovania vecí obeť, alebo aj podobu slovného útoku. Pri slovnom útoku dochádza k ponižovaniu, zosmiešňovaniu až k vylúčeniu dieťaťa z kolektívu. Poznáme aj nepriamu šikanu, keď sa šikanujúci správa ako keby obeť neexistovala, ignoruje ju, prehliada. Inou podobou je, že obeť je pod hrozbou násilia donútená ku konaniu, ktoré ju ponižuje, alebo inak traumatizuje a často

toto poškodzujúce konanie musí na sebe vykonať obeť sama. Všetky uvedené spôsoby majú jediný cieľ: spôsobiť fyzické, alebo emocionálne poškodenie obeť. Preto šikanu neslobodno zľahčovať či podceňovať. Jej následky na telesnom, ale najmä duševnom zdraví môžu byť vážne, dlhodobé i celoživotné. U obeť šikany sa vyskytujú isté alarmujúce signály v správaní. Dieťa sa bojí chodiť do školy, dožaduje sa sprievodcu, domov chodí špinavé, chýbajú mu veci, pri otázke ako sa mu stal úraz nikdy nepovie pravdu, pretože sa bojí odplaty, alebo sa nechce cítiť ako zbabelec. K varovným signálom patrí aj zhoršenie sa prospachu, nesústredenosť, náhle zajakávanie, poruchy spánku. Dieťa pôsobí smutne až depresívne, nešťastne a stiesnene, odmieta sa zveriť s tým, čo ho trápi. Niektoré šikanované deti začnú samé šikanovať slabších a mladších (neraz i súrodencov). V dospelosti môže dôjsť k tomu, že človek, ktorý bol šikanovaný zostane samotár, nekomunikuje s okolím alebo sa bojí úspechu (Hochelová, 2007).

Nevyhnutnosť interdisciplinárnej spolupráce na poli domáceho násilia je nepopierateľná. Individuálne riešenie každého prípadu týrania dieťaťa si vyžaduje koordináciu všetkých zúčastnených odborníkov a inštitúcií.

3.4 Dôsledky nevhodného správania sa k deťom

V predchádzajúcich kapitolách sme predstrelili stále aktuálny problém v spoločnosti – výskyt prípadov detí so syndrómom CAN. Pri týraní sú dôležité ukazovatele – intenzita násilia, dĺžka trvania a tiež, na ktorom vývojovom stupni rozvoja osobnosti k tomuto konaniu došlo. Je ohrozený zdravý vývoj dieťaťa, ktoré je priamo v deji násilia, alebo je jeho obeťou.

Dôsledky u detí s CAN môžeme posudzovať z krátkodobého a dlhodobého hľadiska. Medzi krátkodobé dôsledky možno zaradiť poranenia, modriny, pohmoždeniny a pod. Oveľa závažnejšie sú dlhodobé dôsledky – poranenia a rany, ktoré zanechajú dlhodobu nepriaznivý zdravotný stav a narušenie psychického, duševného a emocionálneho stavu dieťaťa s výhľadom na jeho ďalšiu budúcnosť. U detí je zvýšené riziko, že aj oni budú kopírovať správanie svojich rodičov a nepriaznivé formy výchovy praktizovať na svoje deti. Rodina má byť citovým zázemím pre dieťa, v ktorom nachádza uspokojenie svojich základných životných potrieb. Je miestom, v ktorom sa utvárajú základy osobnosti a uskutočňuje sa proces socializácie t.j. proces individuálneho a sociálneho rozvoja

a postupného začleňovania do života spoločnosti. Ale aj optimálnym výchovným prostredím. Vo všeobecnosti sa tieto deti nachádzajú akoby na dvoch póloch – alebo sú neprimerane utiahnuté alebo zas neprimerane agresívne.

Týranie dieťaťa v akejkoľvek podobe predstavuje vážny problém pre normálny vývoj jeho osobnosti vo sfére racionálnej, vôľovej a emocionálnej. Vzorce správania sa rodičov môžu negatívne ovplyvniť všeobecne platné princípy morálneho správania sa dieťaťa v dospelosti. Ak dieťa nemalo adekvátny rodičovský vzor alebo bolo obeťou násilia, v úlohe rodiča je riziko nadmerného používania fyzických trestov voči vlastným deťom.

Problém týrania, zanedbávania a zneužívania dieťaťa aj napriek závažnosti nie je možné vyriešiť hneď a jednoducho. Najmä preto, lebo k týraniu dochádza v hlbkej intimitate rodinného prostredia, do ktorého susedia, respektíve známi nechcú z rozličných dôvodov zasahovať. Výchovu detí, používané metódy výchovy a prístupy k dieťaťu rodičia považujú za svoju súkromnú vec a právo. Základným predpokladom a súčasne východiskom riešenia problému je predovšetkým primárna prevencia (Oláh – Roháč, 2008, s. 61).

3.4.1 Život dieťaťa s CAN v dospelosti

V rámci štúdia sme absolvovali osobné stretnutia s deťmi v základnej škole a detskom domove. Najväčším prínosom pri spracovaní problematiky sú poznatky získané v zariadení sociálnych služieb (ZSS) pre dospelých s celoročným pobytom . Opakovane sme navštívili koedukované zariadenie, v ktorom sú umiestnení klienti od 22 do 90 rokov s rôznymi formami psychického a fyzického postihnutia.

Kazuistika č.1.

V ZSS je štrnásť mesiacov umiestnený 22-ročný muž s diagnózou mentálna retardácia s eretickými prejavmi. Fyzický vzhľad zodpovedá veku, ale zaostáva v psychickom vývoji. Vie čítať, podpísať sa, napísať jednoduché slovné spojenia, ale hodnotu peňazí nepozná. Narodil sa v disharmonickej rodine, matka striedala partnerov, požívala alkoholické nápoje, meno otca nevie udať. Pre zanedbávanie starostlivosti zo strany rodičov bol ako 2-ročný umiestnený do detského domova. Do svojich 18 rokov detstva prežil v dvoch inštitucionalizovaných zariadeniach. Preklad bol nevyhnutný, nakoľko z jeho strany

dochádzalo k opakovaným napadnutiam ostatných detí, sexuálnemu obťažovaniu dievčat. Agresivita sa prejavovala vo vzťahoch k deťom, ničil hračky, pomôcky, ale ubližoval aj sám sebe. Sebapoškodzovanie sa prejavovalo hryzením a rezaním rúk rôznymi predmetmi. Výchova náročná, ťažko zvládnuteľný, agresívne konanie bez zrejmej vonkajšieho podnetu. Po ukončení pobytu sa vrátil k matke, ktorá žila len u príbuzných, nepracovala a naďalej požívala alkohol. Syn sa stal zdrojom príjmu, nakoľko poberal invalidný dôchodok. Po dvojročnom spolužití s matkou, kedy ich prirodzeným sociálnym prostredím boli náhodné ubytovne, priestory reštaurácií, bol umiestnený do ZSS. Počas pobytu v zariadení opakovane hospitalizovaný v psychiatrických zariadeniach. Ľahko nadväzuje kontakty, ale nemá žiadnych priateľov. Sebapoškodzovanie má stúpajúcu tendenciu. Podpálil si oblečenie, ktoré mal na sebe a po ošetrení so opakovane strhával obvazy. Úmyselne si porezal predlaktie a po chirurgickom ošetrení si vytrhával stehy z rany. Nepredvídateľne rozbíja okná, obrazy, ničí nástenky, spolubývajúcim kradne veci. Keď niečo rozbije alebo zničí ospravedlňuje sa, že bol k tomu vyprovokovaný. Neustále vyžaduje pozornosť pracovníka a každý rozhovor je zameraný na matku. Dožaduje sa osobného stretnutia, návštev, alebo odchodu za ňou. Rád kreslí, ale kresba predstavuje len veľké červené srdce s nápisom „Lúbim Vás“. Matka neprejavuje žiadny záujem a nie je možné zistiť jej miesto pobytu. Intervencie personálu sú zamerané na zmiernenie prejavov agresívneho správania a uvoľnenie napätia.

Príbeh mladého muža, ktorý sa ako rizikový jedinec stal obeťou rodinného násillia. Pobyt v ústavných zariadeniach aj napriek poskytovanej starostlivosti a zmene prostredia nepriniesol požadovaný výsledok. Aj keď sa čiastočne odstránili rizikové faktory vzniku násillia (rizikové prostredie, rodič), jeho vzťah k matke sa nezmenil. Prvoradou snahou a túžbou je byť s matkou, aj keď takéto spolužitie je neprijateľné a nevhodné.

Kazuistika č.2.

Stretli sme sa aj so 40 ročnou ženou rómskeho pôvodu. Má diagnózu mentálna retardácia ľahšieho stupňa. Od detstva bola zanedbávaná a zneužívaná. Rodičia boli alkoholicy, tým bola rodina na zlej sociálno – ekonomickej úrovni. V pätnástich rokoch svojho života po opakovanom sexuálnom zneužívaní zo strany uja bola tehotná. Jej syn sa po narodení dostal do detského domova. Dnes už ako plnoletý 24 ročný a dospelý jedinec je samostatný. V jej ďalšej výchove pokračovala stará matka. Klientka v mladosti bola v

skupinách s rovesníkmi, s ktorými prevádzali krádeže. Pri týchto priestupkoch sa dostala až k omamným látkam, ktoré užívala.

Pri našej návšteve bola klientka poškríbaná v oblasti tváre. Sebapoškodzovaním dáva najavo svoj psychický stav. V dňoch, kedy má časté zmeny nálad si doškriabe tvár, uši, ruky, kolená, lakte čím si spôsobí povrchové poranenia. Čo má za následok ďalšie ošetrovanie, ktorého sa dožaduje aj v prípade, kedy nie je nutné. Pri rozhovore, kedy rozprávala o tom ako bola zneužívaná svojím ujom, si udierala hlavu o stenu. Veľakrát spomenula ako nemá rada svojich rodičov pre ich alkoholizmus. Obviňuje ich z toho, že jej pokazili najkrajšiu časť života, detstvo. Napriek tomu veľmi pekne a milo rozprávala o starej matke, ktorá sa s úctou a láskou o ňu starala. Na otázku terajšej situácie odpovedala, že sa cíti dobre. Je nápomocnou pri skrášľovaní okolia. Veľa času trávi v tvorivých dielňach, kde sa zapája do skupín, pri kreslení, modelovaní aj spoločenských hrách. Ale veľmi často sa u nej vyskytuje striedanie nálad. Počas našej komunikácie sa vystriedali niekoľkokrát. Boli chvíľky kedy sa usmievala a vzápätí plakala. V dňoch, kedy sa prejavuje u klientky dobrá nálada, veľmi rada tancuje. Oblubuje piesne rómskeho podtónu. Ukázala nám kroky, ktoré sa naučila ešte v mladosti. Pri tanci nebolo viditeľné postihnutie. Veľmi ťažkou časťou dňa je pre ňu večer. Nakoľko bola sexuálne zneužívaná bojí sa spať v posteli. I keď pracovníci zariadenia robia všetko pre zlepšenie zdravotného a duševného stavu klientky, je to veľmi ťažké a namáhavé. Pretože prídu dni, kedy sa jej vynoria spomienky na mladosť a to ako trpela, nevie sa ovládnuť. Príbeh ženy – matky s vrodenným mentálnym postihnutím, ktorá sa stala obeťou sexuálneho zneužívania príbuzným za prítomnosti vlastnej matky. Ako dieťa nedostávala lásku od svojej matky, tak aj jej syn vyrastal bez materinskej lásky.

Príbehy len dvoch dospelých ľudí, ktorí sa v detstve stali obeťami násilia a zanedbávania. V rizikovej rodine, rizikovým rodičom sa narodili rizikové deti. Ale koľko takýchto ľudí žije v spoločnosti medzi nami ? Celý život sú odkázaní na pomoc cudzích ľudí. Ale ani tá najlepšia inštitucionalizovaná starostlivosť nenahradí teplo domova a rodičovskú lásku.

Dvaja dospelí ľudia sú príkladom toho, že psychickú traumou a ranu na duši, ktorú dieťa týraním utrpí, si niekedy so sebou nesie po celý život. Minimalizovať dlhotrvajúce dôsledky zneužívania či zanedbávania sa dá najmä včasným rozpoznaním týrania a rýchlym zahájením terapie. Najúčinnjším prostriedkom znižovania počtu detí ohrozených syndrómom týraného dieťaťa je prevencia.

4 Prevencia syndrómu CAN

Prevencia v zdravotníckej terminológii je definovaná ako súbor všetkých ochranných sociálnych a zdravotných opatrení, ktorých cieľom je predchádzať poškodeniu zdravia, vzniku choroby, zdravotných komplikácií, trvalých následkov z choroby. Podľa správy WHO (2002) v prevencii násilia je potrebné zamerať pozornosť na:

- identifikáciu individuálnych rizikových faktorov a uskutočnenie intervenčných opatrení modifikujúcich rizikové správanie jednotlivca,
- tvorbu zdravého rodinného prostredia vplývaním na úzky vzťah medzi osobou a prácou, poskytovať profesionálnu pomoc a podporu dysfunkčným rodinám,
- monitorovanie verejných miest ako sú školy, pracoviská, škôlky a riešiť problémy, ktoré môžu viesť k násiliu,
- ovplyvňovanie rodových stereotypov, kultúrnych hodnôt a praktík tvoriacich zdroj násilia,
- identifikáciu širokých kultúrnych, sociálnych a ekonomických faktorov, ktoré podporujú násilie a nadviazať na ne krokmi, ktoré by dané faktory zmenili (Šramová, 2004, s. 114).

Prevencia syndrómu CAN predstavuje vedecky zdôvodnené, cieľavedomé a plánovité pôsobenie na príčiny a zdroje týrania, zneužívania a zanedbávania detí s cieľom predísť im, odstrániť ich alebo aspoň s častí eliminovať. Mala by byť tvorená dvoma vzájomne sa ovplyvňujúcimi sa súčasťami:

1. Prevencia prostredníctvom legislatívy - vychádza z predpokladu, že týranie, zneužívanie a zanedbávanie detí je trestný čin.
2. Prevencia prostredníctvom osobitných preventívnych činností – podieľa sa na nich široký okruh subjektov (školsťvo, štátna správa, zdravotníctvo, polícia, občianske združenia, média).

Základné princípy, v súlade s ktorými by sa mala rozvíjať prevencia syndrómu CAN:

- plánovitosť a cielenosť prevencie,
- vedeckosť,
- sústavnosť,

- komplexnosť,
- aktuálnosť a objektívnosť,
- koordinácia,
- inštitucionálne, personálne a finančné zabezpečenie,
- predchádzanie prevencie pred represiou (Szíjjártóová, 2009, s. 37).

Prevencia by mala pôsobiť nielen na deti ako možné obeť, ale i na potenciálnych agresorov, širokú verejnosť a týkať sa všetkých zainteresovaných odborníkov. Akákoľvek forma týrania alebo zneužívania dieťaťa predstavuje sama o sebe psychický stres alebo neprimeranú záťaž. Z tohto dôvodu postupy zamerané na prevenciu rôznorodých záťažových situácií sú aj prevenciou týrania, zanedbávania či zneužívania dieťaťa (Popelková, 2003). Preventívne opatrenia sú realizované na primárnej, sekundárnej a terciárnej úrovni. Vo väčšine preventívnych programov sa jednotlivé zložky prevencie musia vzájomne prekrývať a kombinovať z nutnosti ich vzájomnej prepojenosti a interakcie.

4.1 Primárna prevencia

Predstavuje rozhodujúcu zložku prevencie v oblasti riešenia prípadov detí s CAN. Z obsahového hľadiska môže byť špecifická, ktorá je zameraná proti rizikám vedúcim k vzniku násillia a nešpecifická – napomáha vytváraniu optimálnych podmienok pre vývoj dieťaťa a uplatneniu rozličných vzdelávacích a intervenčných programov. Zameranie a metódy uplatňované v jednotlivých postupoch v rámci primárnej prevencie sú orientované na:

- širokú osvetu verejnosti,
- vzdelávanie rodičov, pedagógov a vychovávateľov detí,
- pregraduálnu výchovu pedagógov a lekárov,
- výchovu detí a mládeže.

U Matejčka (1995) sa stretávame s čiastočne odlišným rozlíšením zamerania primárnej prevencie. Hovorí o troch základných, vzájomne sa podmieňujúcich a doplňujúcich vrstvách: široká osvetla a všeobecné opatrenia v prospech rodín s deťmi,

vzdelávanie a výchova súčasných i budúcich rodičov a vychovávateľov, pôsobenie na odborných pracovníkov a verejných činiteľov.

Primárna prevencia je zameraná na široké vrstvy obyvateľstva s cieľom vytvoriť priaznivú spoločenskú atmosféru, v ktorej by sa nebezpečenstvo násilia voči deťom minimalizovalo a uskutočnený akt násilia bol neprehliadnuteľný a netolerovateľný. S cieľom celkového povznesenia hodnoty dieťaťa a hodnoty dobre fungujúcej rodiny pre spoločnosť ako celok.

Jedným z prostriedkov uplatnenia primárnej prevencie je šírenie osvetu, aby sa obyvatelia naučili byť všímavými, citlivými, nebáli sa upozorniť na páchané násilie na občanovi. Média významne prispievajú k zvýšeniu vedomia obyvateľstva o domácom násilí. Svedčí o tom aj rastúci počet telefónnych liniek dôvery, krízových centier a poradní pre obe domáceho násilia. Aj štátne a mimovládne organizácie si uvedomujú vplyv médií a preto mediálne prostriedky využívajú v propagácii preventívnych opatrení.

Konkrétnejší objekt pôsobenia má primárna prevencia na vzdelávanie rodičov. Orientovaná je na osvetu terajších i budúcich rodičov, výchovu k rodičovstvu. Informuje o právach dieťaťa, zabezpečení primeranej starostlivosti, požiadaviek na dieťa, správnej životospráve. Dôraz sa kladie na poučenie o psychickom a fyzickom vývoji dieťaťa, jeho potrebách v jednotlivých vývojových štádiách, o význame rodičovskej zodpovednosti. Výchovne projekty sú zamerané na nácvik schopností rodiča efektívne komunikovať, riešiť konflikty, výchovné problémy a používať výchovne metódy. Úlohou primárnej prevencie vo vzdelávaní rodičov je zabrániť vzniku rizikových faktorov v rodine a predísť nástrahám násilia. V praktickej rovine ide o predchádzanie rodinným rozvratom, nechcenému tehotenstvu, alkoholizmu a toxikománii rodičov, psychickej deprivácii u detí.

Pregraduálna edukácia odborných pracovníkov je zameraná na zabezpečenie kvalitnej prípravy pomáhajúcich profesií, ktorí prichádzajú do kontaktu s obeťami domáceho násilia (učitelia, lekári, polícia, sociálni kurátori). Okrem základných znalostí o dieťati je potrebné vedieť vyhľadávať, rozpoznať a diagnostikovať i náznaky násilia. Včasný a primeraný zásah môže zachrániť dieťa i rodinu.

Primárna prevencia je orientovaná na výcvik detí a mládeže k poznaniu svojich práv, možnosti kde a ako vyhľadať pomoc. Veku primeranou formou oboznámiť deti s možnými rizikami, nebezpečnými situáciami a možnosťami ich predchádzania. Vysoko senzitivné predškolské obdobie je veková etapa dieťaťa, ktorá je významná pre formovanie a rozvoj utvárajúcej sa osobnosti dieťaťa a jej sociálnych kompetencií. Neoddeliteľnou súčasťou je

aj sexuálna výchova a výchova k rodičovstvu, odborná príprava učiteľov, ktorá musí rešpektovať meniace sa životné podmienky, vzorce sexuálneho správania. Iba vtedy, ak bude reťazec rodič, dieťa, učiteľ, škola vzájomne prepojené, môže sa očakávať želaný výsledok. V rámci primárnej prevencie je dôležité poskytnúť deťom možnosti získania správnych informácií, vytvoriť priestor vyjasniť si postoje a hodnoty, preskúmať možné dôsledky.

Primárnu prevenciu je možné realizovať rôznymi formami (edukačné programy, masovokomunikačné prostriedky, diskusné relácie, besedy, intervenčné výcvikové programy a pod.). Preventívne opatrenia sa premietajú aj do legislatívy tvorbou zákonov a smerníc. Ale prax ukazuje, že nestačí len zmena legislatívy ochraňujúca obeť násillia, ale aj jej dôsledné uplatňovanie v práci odborníkov, ktorí prichádzajú do styku s obeťami násillia.

4.2 Sekundárna prevencia

Je zameraná adresnejšie. Týka sa pôsobenia na rizikové skupiny obyvateľstva, rizikové situácie a faktory. Včasné odhalenie a diagnostikovanie syndrómu CAN môže u obeť zmierniť následky násillia alebo zachrániť jej život. Prevencia na tejto úrovni znamená odhaľovať riziká, objasňovať ich, poznávať a mať pod kontrolou (Szíjjartóová, 2009, s. 41).

Zo skupiny rizikových detí treba venovať pozornosť deťom:

- s ľahkou mozgovou dysfunkciou, nekludným, impulzívnym, so sklonom ku skratkovitému správaniu,
- zlostným, plačlivým, úzkostným, napr. v dôsledku somatického ochorenia alebo vyčerpania psychickou, organickou záťažou,
- s ľahko zníženými intelektovými schopnosťami, zvyčajne v škole neprosievajúce a deti, ktoré nezapadajú do bežnej normy a očakávaní rodičov, málo aktívne,
- s rôznym stupňom mentálnej retardácie, prinášajúce rodičom pocity sklamaní, ktoré vyvolávajú ich agresívne postoje alebo podnety k obmedzeniu rodičovskej starostlivosti či záujmu s následným zanedbávaním (Popelková, 2003).

U rizikovej skupiny dospelých, potencionalných páchatel'ov násilia je dôležitá interdisciplinárna spolupráca, ktorá zahŕňa diagnostiku, dohľad a realizáciu primeraných stratégií k zníženiu agresivity a deviantnej potencie. Od kooperácie inštitúcií zdravotníctva, sociálneho sektora, školy, súdov a polície je závislá identifikácia rizikových rodín, v ktorých sa vykonávajú pravidelné návštevy. V rámci sekundárnej prevencie je dôležitá výchova k manželstvu a rodičovstvu. Edukácia nastávajúcich matiek môže redukovať stres, obavy zo zvládania materstva a starostlivosti o dieťa. Prevencia vzťahujúca sa k rizikovým situáciám je realizovaná šírením osvetu. Prostredníctvom masovokomunikačných prostriedkov informuje ľudí o rizikových situáciách (opustené miesta, priestory) (Šramová, 2004, s.118 - 119).

4.3 Terciárna prevencia

Zahŕňa prácu s agresorom alebo obeťou, keď už k násiliu došlo. Cieľom terciárnej prevencie je zabezpečiť, aby sa poškodenie dieťaťa neopakovalo a bolo minimalizované. Terciárna prevencia predpokladá existenciu fungujúcej siete zariadení poskytujúcej pomoc obetiam násilia. Je nesmierne dôležité, aby odborní pracovníci adekvátne stanovili diagnózu, určili prognózu vývinu obeť a v prvom rade zabránili ďalšiemu násiliu. Táto prevencia zahŕňa aj terapeutickú pomoc obeť násilia (Šramová, 2004, s.119). V prípade, že v rodinnom prostredí nie je možná náprava v prospech dieťaťa, v zmysle platnej legislatívy prichádzajú do úvahy formy riešenia: náhradná rodinná starostlivosť, pestúnska starostlivosť, ústavná starostlivosť, poručníctvo a opatrovníctvo. Efektívna pomoc obetiam násilia nespočíva len v snahe pomôcť, ale vyžaduje si systematický, tímový, profesionálny prístup.

Neodmysliteľný je význam prevencie v systéme, v ktorom sa vyskytuje násilie v akejkoľvek forme. Zdravotné následky vytvárajú reťazový efekt, nakoľko zasahujú nielen obeť násilia, ale aj ich rodiny, deti a spoločnosť. Nezanedbateľné sú aj spoločenské a ekonomické dôsledky. Násilie zvyšuje zdravotné náklady pri liečení telesných a duševných dôsledkov. Domáce násilie je vážnym porušením ľudských práv, zanecháva ťažké straty na fyzickom a mentálnom zdraví obeť.

19. november – Svetový deň prevencie týrania detí. Tento deň bol vyhlásený Svetovou ženskou organizáciou WWS (The World Women Summit) v Ženeve v roku 2000. Jeho

cieľom je pripomenúť si práva dieťaťa pred všetkými formami násilia, pretože ako bezbranné vyžadujú pomoc a dostatok lásky. Ešte stále je však veľa detí, ktoré tento pocit nepoznajú a možno práve týrané deti sú v našom okolí. Často sa k týmto situáciám stavíme ľahostajne a radšej ich nevidíme. Mali by sme im však venovať viac pozornosti, vedieť pomôcť alebo poradiť, na koho sa s takýmto problémom obrátiť. Nie každé dieťa má to šťastie vyrastať v harmonickej rodine plnej lásky. Mnohé žijú v podmienkach nezájmu, domáceho násilia, či už psychického alebo fyzického. Je potrebné o probléme hovoriť nahlas a nebáť sa ukázať, že o ňom vieme. Na Slovensku sa stáva obeťami násilia až 600 detí ročne.

V legislatíve však stále chýba koncepcia prevencie a pomoc s týmto problémom. V súčasnej dobe u nás existujú neziskové organizácie a združenia, ktorých cieľom a poslaním je prevencia a pomoc obetiam týrania. Organizujú rôzne kampane, verejné zbierky, vzdelávajú dobrovoľníkov a združujú odborníkov na pomoc obetiam násilia. Svetový deň prevencie týrania je v kalendári 19. novembra, aby sme si ho pripomínali spolu so Svetovým dňom detí, ktorý je stanovený na 20. novembra.

4.4 Tajomstvo šťastného úsmevu

Po prečítaní predchádzajúcich riadkov sa naskytá otázka. Je v živote človeka niečo, niekto, kto rodiča naučí alebo prinúti, ako sa má o dieťa starať a vychovávať tak, aby mu neublížoval? Konkrétny návod prístupu, ktorý by obsahoval všetky situácie vyskytujúce sa pri výchove dieťaťa neexistuje. Z akých zdrojov čerpá informácie rodič, ktorý vychová dieťa, ktoré žije v súlade s mravnými hodnotami? V prvom rade je to vlastný zdroj, hodnota, ktorá sa nedá naučiť, nedá sa kúpiť, ani vziať. Jednoduché slovo – láska.

Veď človek, ktorý prijme dieťa z lásky a s láskou ho vychováva, nemôže mu spôsobovať bolesť a utrpenie. Výchova dieťaťa je stará ako ľudstvo samo. Terapeuti zaoberajúci sa výchovou, potvrdzujú, že sú dva druhy lásky. Láska nežná a láska prísna. K prístupu správnej detskej výchovy potrebujeme oba druhy. Pri nežnej láske sa má rodič správať uvoľnene, láskavo. Nechať plynúť všetky pracovné povinnosti. Byť uvoľneným a naplno sa venovať dieťaťu. Nechať vyjsť na povrch svojej city. Prísnou láskou máme taktiež byť láskavý, ale zároveň prísny. Nie však používať telesné tresty, ktoré aj tak vyvolávajú v nás pocit viny. V pokoji sa s dieťaťom porozprávať a stanoviť si pravidlá,

bez akéhokoľvek kriku alebo náznaku týrania. Niekedy je veľmi ťažké nájsť rovnováhu medzi oboma druhmi lásky. Potreba dotyku je v dieťaťu už od narodenia, dávame ju najavo hladením, nosením, objatím i držaním za ruku. Aj u dospievajúcej mládeži, ktorá sa tvári, že zvládne všetko sama, príde chvíľa, kedy potrebujú objatie a poláskanie od rodičov. Majú svoje dilemy, v ktorých mnohokrát rozhoduje otázka hodnôt. Nenúťme ich aby prebrali naše hodnoty za svoje, nechajme ich rozhodnúť sa správne aj keď nebudeme s nimi. Pochvala je ďalším prostriedkom pre správne formovanie detskej osoby. Čím viac budeme deti chváliť za ich správne a dobré skutky, tým viac sa budú snažiť aj v tých slabších stránkach. Pokiaľ nám dieťa spôsobí čin, za ktorý si zaslúži náš prísnejší prístup, nie udretím, nie krikom. V pokoji mu vysvetlíme pravidlá, na ktorých sme sa dohodli. Vypočuť si dôvod prečo dieťa konalo ako konalo. Nechať ho vysloviť ako chce svoje zlé chovanie napraviť. Pri našom láskavom konaní bude dieťa vedieť, že mu chceme pomôcť, nie ho trestať.

Odlišná je výchova chlapcov, ktorí obvykle svoje city prejavujú veľmi otvorene a intenzívne. Majú potrebu niekoho ochraňovať, byť priebojným, hrdinom. Potrebujú viac voľnosti, ale otcovsky vzor. Chcú byť silný a nenahraditeľný. Rizikovým vekom pre chlapcov je dospievanie, kedy málo času stráveného s rodičmi ich vedie k alkoholizmu až k drogovej závislosti. Potrebuje stanoviť hranice „mužskou rukou“. Pokiaľ syn bude vidieť, že jeho otec pomáha v domácnosti, ako umýva riad, varí alebo upratuje, v staršom veku to bude robiť tiež. Nedovoľme pozerat' chlapcom filmy a vojnách iba preto, že to muži robia.

Každá matka sa vidí vo svojej dcére. Už od narodenia pestuje v nej materinský cit. Malé slečny sa chcú parádiť, chodia v maminých topánkach, obliekajú si veľké sukne a mnohokrát zničia rúž na pery. Netreba ich trestať, ale milo a s láskou vysvetliť, že sú malé na „dospelácke“ veci. Dajme priestor aj malým dievčatám umývať riad, pozametať podlahu, vyniesť smeti. Čím skôr dieťa zapojíme do domácich prác, má viacej času na osvojenie si návykov. Mimoriadnym objavom sú nové vitamíny, ktoré deti potrebujú :

Vitamín H čiže hudba: počúvanie hudby, tancovanie v obývačke. Pokiaľ deti stále počúvajú rádio alebo ich uspokojuje hra na hudobný nástroj, nevnímajú hudbu ako niečo, čo by potrebovali pre svoj ďalší rozvoj.

Vitamín P1 čiže poézia, deti v predškolskom veku básne alebo rôzne riekanky, staršie deti hovorené slovo z nahrávok.

Vitamín P2 čiže príroda: malým deťom postačí záhradka, v ktorej môže pozorovať rôzne lezúce chrobáky, včely, vtáky. Staršie detí už môžeme zobrať do prírody táboriť. Ukázať im prírodu nenarušenú človekom.

Vitamín R čiže radosť: radosť je všade, prenáša sa z človeka na človeka. Keď dávame aj ju dostávame. Najväčším ničiteľom radosti sú hodinky.

Vitamín N čiže nádej: vyskytuje sa v každom z nás. Stráňme sa vnímaniu sveta cez zlé správy, zaraďme sa do organizácie, ktorá pomáha ľuďom, aby sme videli svet lepším (Biddulph, 2006).

Život rodiča bude plný lásky, úcty a obdivu. Deti budú vd'ačné za výchovu. Budú mať šťastný úsmev na tvári. Šťastie je neplánované ako motýľ. Čaká kým sa zastavíme, aby si mohol sadnúť. Aký „strom rodinného šťastia“ zasadíme, tak budú i ďalšie generácie oberať ovocie šťastia. Aby dieťa malo detstvo a nie náš uponáhľaný svet: nechajme ho hrať sa s blatom a vodou, rozvíja tým svoju fantáziu. Počítačové hry, herné konzoly a podobné novodobé výmysly, v ktorých sa používa násilie, odložme. Zahrňme ich „starou“, ale dobrou klasikou, športom, pobytom na čerstvom vzduchu, prechádzky prírodou. Okrem iných spoločensky potrebných vlastností má správna výchova vypestúvať v dieťati primeranú odvahu a schopnosť samostatne sa rozhodovať tak, ako to vyžadujú záujmy a potreby jeho i ostatných.

Dobre vychovávať znamená vychovávať najprv seba. Pri výchove k samostatnosti využívame túžbu dieťaťa po poznaní, sklon k napodobňovaniu a jeho úsilie o samostatnosť. Sebavedomie dieťaťa rodič veľmi podporí, ak mu vysloví uznanie, obdiv a pochvalu. Tendencia napodobňovať pomáha dieťaťu preberať mnohé spôsoby správania, návyky a osobitosti rodičov, súrodencov a ľudí, s ktorými prichádza do kontaktu. Pri práci deti oboznamujeme s okolitým svetom, aby zatúžili rozširovať si svoje znalosti. Výchova v rodine ako príprava na sociálne spolunažívanie musí vybudovať úctu k autorite, rešpekt k nej, ale aj možnosť opierať sa o ňu. S výchovou k samostatnosti úzko súvisí sebavýchova, ktorá si vyžaduje inteligenciu, pevnú vôľu, disciplínu, sebakritickosť a sebazaprenie, uznávanie práv iných ľudí.

Kto v boji so sebou samým zvíťazí pevnou vôľou a sebaovládaním a bude mať dostatok síl, aby sa zbavil spoločensky nevhodných návykov, ten sa v živote nestratí a dosiahne úspechy. Dieťa je radosť, ale život nie je len hra.

Záver

Snaha mnohých organizácií a jednotlivcov o vylúčení či elimináciu násilia v domácom prostredí je neúčinná. Konštatujú to mnohé svetové štatistiky, ktoré uvádzajú množstvo prípadov týraných, zneužívaných a zanedbávaných detí. Na základe analýzy získaných údajov sme dospeli k názoru, že len účinná prevencia, v prvom rade primárna, môže prispieť k splneniu úloh, ktoré sú potrebné zrealizovať pre plné zabezpečenie ochrany detí. V štáte, ktorý prijal Dohovor o právach dieťaťa je dôležité nielen právne dokumenty vytvárať, ale ich aj dôsledne uplatňovať v praxi.

V spoločnosti, v ktorej rodina predstavuje malú sociálnu skupinu, prostredie, v ktorom má dieťa získať dostatok podnetov, mravných hodnôt a lásky, je najčastejším prostredím, v ktorom dochádza k násiliu. Dopúšťajú sa ho rodičia namiesto zákonnej starostlivosti a výchovy detí. Rodina prestáva byť hniezdom ochrany a lásky. Zanedbávanie, týranie a zneužívanie je problémom spoločensky – sociálnym a v konečnom dôsledku ohrozuje zdravie dieťaťa a stáva sa problémom medicínskym.

V diplomovej práci sme podali teoretický prehľad o problematike týrania detí, o formách a zvláštnych formách, príčinách a krutých dôsledkoch násilného správania sa k deťom. Na vzniku syndrómu CAN u detí sa podieľa viacero príčin, mechanizmov zo vzdialenejšieho i bližšieho okolia. Rizikové faktory na strane prostredia – rodiny, riziká na strane rodiča a dieťaťa, ich vzájomná kombinácia vytvárajú základný vzorec násilného správania sa voči deťom. Súčasťou práce sú poznatky, ktoré sme získali z individuálnych rozhovorov s klientmi počas pobytu v zariadení sociálnych služieb a sú spracované v kazuistike. Životné osudy dvoch ľudí, ktorí v detstve boli obeťami zanedbávania a sexuálneho zneužívania.

Na základe štúdia odbornej literatúry a konkrétnych prípadoch týrania sa domnievame, že prevencia týkajúca sa tohto problému je opodstatnená a nevyhnutná. V našej spoločnosti sa otázkou násilia zaoberajú viaceré mimovládne a neziskové organizácie a združenia v snahe pomôcť obetiam násilia a v rámci preventívnych programov informovať a vplývať na širokú verejnosť. Som si vedomá, že táto problematika si zaslúži väčší rozsah a aj hlbšie spracovanie, no zároveň som presvedčená, že aj predložená analýza s konkrétnymi prípadmi môže pomôcť objasniť túto problematiku na istej úrovni.

Násilie na deťoch predstavuje závažný sociálny jav, ktorým sa dieťaťu ubližuje, spôsobuje bolesť, porušujú sa jeho ľudské práva a premieta sa do pekelného reťazca v ďalšej generácii. Najzávažnejším rozhodnutím pri riešení problému je nariadená ústavná výchova. Aj tu, na základe poznatkov zo zariadenia sociálnych služieb sme dospeli k záveru, že aj napriek komplexnej starostlivosti, ktorej sa im dostáva, chýba im rodičovská láska.

Myslíme si, že riešenie problému si vyžaduje na jednej strane komplexný prístup všetkých zainteresovaných ľudí pri dodržiavaní práv dieťaťa a na druhej strane účinnú osvetu. Úzka spolupráca rôznych inštitúcií podporená príslušnou legislatívou pomôže odstrániť alebo aspoň eliminovať problém násilia v našej spoločnosti. Využiť prostriedky masovej komunikácie pre zvýšenie právneho vedomia a miery citlivosti voči prejavom násilia na deťoch. Skvalitniť a prehĺbiť výchovu k manželstvu a rodičovstvu mladého človeka a viesť ho k zodpovednému sexuálnemu životu. Riešenie problému nie je však jednoduché, pretože sa dlhú dobu skrýva za dverami rodinného prostredia.

V závere treba konštatovať, že stanovený cieľ práce sa podarilo naplniť. Spomínané metódy – metóda komparácie, prípadová metóda(kazuistika), štúdia odbornej literatúry a právnych dokumentov, syntézy a analýza – boli správne použité a pomohli dosiahnuť zvolený cieľ práce.

Zostáva veriť, že teoretické vyústenia záverov sa stanú podnetom ľudskej tvorivosti a konania na správnom mieste a poukázať na túto oblasť ako na problém, ktorému musíme venovať nepretržitú a sústavnú pozornosť.

Zoznam použitej literatúry

- BIDDULPH, S. 2006. Tajemství výchovy šťastných dětí. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-184-0.
- BROŽÍK, V. 2003. Hodnoty a svet hodnôt. In. Hodnotové aspekty súčasného sveta, Nitra: IRIS, 2003. 522s. ISBN 80-89018-57-2.
- DE SINGLY, F. 1999. Sociologie současné rodiny. Praha: Portál, 1999. ISBN 8071782491.
- DRAGANOVÁ, H., a kol. 2006. Sociálna starostlivosť. Martin: Osveta, 2006. 196s. ISBN 978-80-8063-240-3.
- DUNOVSKÝ, J. – DYTRYCH, Z. – MATEJČEK, Z. 1995. Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě. Praha: Grada Publishing, 1995. 248s. ISBN 80-716-9192-5.
- DUNOVSKÝ, J. 1987. 1. evropský kongres o týraném a zanedbávaném dítěti 1987 v Řecku na ostrově Rhodos. In: Vlčková, M.: Týrané dieťa. Bratislava: Polygrafické stredisko UK v Bratislave, 2001. 172s. ISBN 80-223-1574-5.
- HOCHELOVÁ, M. 2007. Rodina, dieťa, násilie. Bratislava: Nadácia pre deti Slovenska, 2007. 61s. ISBN 978-80-969349-6-6.
- LENCZOVÁ, T. 1994. Rodina a veci verejné v nových podmienkach. In: Pedagogické revue, 1994. Roč. XLVI, č. 5-6, s. 253-257.
- LEVICKÁ, J., a kol. 2004. Sociálna práca s rodinou I. Trnava: Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce Trnavskej univerzity, 2004. 177s. ISBN 80-89074-93-6.
- LOVÁŠ, L. 2010. Agresia a násilie. Bratislava: Ikar, 2010. 196s. ISBN 978-80-551-1752-2.
- MARKOVÁ, D. 2007. Predmanželská sexualita v kontextoch sexuálnej diverzity a variability. Bratislava: Regent, 2007. 246s. ISBN 978-80-88904-59-5.
- MATULNÍK, J. 2002. Rodina v ohrození – výzva pre sociálne vedy. Trnava: Trnavská univerzita, 2002. 220s. Isbn 80-89074-35-9.
- MOŽNÝ, I. 1990. Moderní rodina: mýty a skutečnosti. Brno: Blok, 1990. 184s. ISBN 80-7029-018-8.

- MUFSONOVÁ, S. – KRANZOVÁ, R. 2001. O týraní a zneužívaní. In: Vlčková, M.: Týrané dieťa. Bratislava: Polygrafické stredisko UK v Bratislave, 2001. 172s. ISBN 80-223-1574-5.
- OLÁH, M. – ROHÁČ, J. 2008. Sociálnoprávna ochrana detí a sociálna kuratela. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety, 2008. 256s. ISBN 978-80-89271-35-1
- PELTOVÁ, N. 1995. Umenie komunikovať bez zábran. Vrútky: Advent-Orion, 1995. 189s. ISBN 80-88960-21-5.
- POPELKOVÁ, M. 2003. Možnosti preventívneho pôsobenia u rizikových skupín detí z hľadiska CAN. In: Monografia štúdií. Násilie v rodine a škole. Nitra: FSV UKF, 2003, s. 58-64 ISBN 80-8050-611-6
- POTOČÁROVÁ, M. 2000. Zdravá rodina – základ demokratického štátu v rodine. In: Lenczová, T. Bratislava: Slovenská spoločnosť pre rodinu a zodpovedné rodičovstvo, 2000. 146s. ISBN 80988318-6-0.
- SOLLÁROVÁ, E. 2005. Aplikácie prístupu zameraného na človeka (PCA) vo vzťahoch. Bratislava: Ikar, 2005. 189s. ISBN 80-551-0961-3.
- SOPÓCI, J. – BÚZIK, B. 2003. Základy psychológie. Bratislava: Mladé letá, 2003. 140s. ISBN 80-10-00107-4.
- SZIJJARTÓOVÁ, K. 2008. Pedagogická diagnostika syndrómu CAN v kompetencii edukátorov materských a základných škôl. Nitra: UKF, 2008. 143s. ISBN 978-80-8094-479-7.
- ŠRAMOVÁ, B. 2004. Domáce násilie páchané na deťoch a mládeži. Vybrané sociálno – psychologické aspekty. Nitra: UKF, 2004. 152s. ISBN 80-8050-750-3.
- TOKÁROVÁ, A., a kol. 2007. Sociálna práca. Prešov: Akcent Print, 2007. 573s. ISBN 978-80-969419-8-8.
- VAJDA, J. 2004. Úvod do etiky. Enigma, 2004. 249s. ISBN 80-89132-12-X.
- VLČKOVÁ, M. 2001. Týrané dieťa. Bratislava: Polygrafické stredisko UK v Bratislave, 2001. 172s. ISBN 80-223-1574-5.
- ZÁVODNÁ, V. 2005. Pedagogika v ošetrovatelstve. 2.prepracované a doplnené vydanie. Martin: Osveta, 2005. 117s. ISBN 80-8063-193-X.
- ZÁKON č. 104/1991 Dohovor o právach dieťa.
- ZÁKON č. 36/2005 o rodine.

ŽIAKOVÁ, K., a kol. 2003. Ošetrovateľstvo – teória a vedecký výskum. Martin: Osveta, 2003. 318s. ISBN 80-8063-131-X.

Internetové zdroje

MIHALIKOVÁ, I. 2005. Ľudská dôstojnosť ako etický problém v organizáciách.

In. Projekt letnej školy, Banská Bystrica, 2005. Dostupné na:

<http://www.umbkee.szm.sk/letnaskola/MIHALIKOVA.doc>. (14.11.2010).

MRÁZ, M. 2004. Humanistické aspekty ľudskej dôstojnosti, 2004. Dostupné na:

http://www.uski.sk/frames_files/ran/2004/cl040107.htm. (25.10.2010).

VEREJNÝ OCHRANCA PRÁV. 2004. Práva dieťaťa a ich ochrana. In: Zborníky

Kancelárie verejného ochrancu práv, 2004. Dostupné na: <http://www.vop.gov.sk/zborniky>.

(17.1.2011).

VEREJNÝ OCHRANCA PRÁV. 2005. Právo detí na životnú úroveň potrebnú pre ich

telesný, duševný, mravný a sociálny rozvoj. In: Zborníky Kancelárie verejného ochrancu

práv, 2005. Dostupné na: <http://www.vop.gov.sk/zborniky>. (13.12.2010).